

Vesna Miović-Perić

Zavod za povijesne znanosti HAZU
DubrovnikSVAKODNEVNICA DUBROVAČKIH POGRANIČNIH SELA
U DOBA HAJDUČIJE (MOREJSKI RAT 1684.-1699.)

Dugotrajni protuosmanski ratovi koji su se vodili u neposrednoj blizini Dubrovačke Republike bili su značajno obilježeni hajdučkom anarhijom. U tim bi vremenima pograničnim područjem Dubrovačke Republike zavladali zakoni potpuno jednaki onima u Hercegovini, šireći se poput zaraze. I dubrovačko stanovništvo na granici tada se raslojavalo na dva krvna neprijatelja, hajduke i nehajduke. Gotovo svakodnevni pljačkaški upadi, glad i kuga, nemogućnost korištenja hercegovačkog plodnog tla i pašnjaka, nemogućnost uobičajene pogranične sitne trgovine činili su i inače sumornu svakodnevicu neizdržljivom.

U blizini granica Dubrovačke Republike vodilo se više protuosmanskih ratova izrazito obilježenih hajdučkim načinom ratovanja, kada su i dubrovački podanici, naročito oni s granice, postajali sastavnim dijelom ratnog krvavog klupka. Ta je pojava bila osobito izražena tijekom druge polovine XVII. stoljeća zbog dva dugotrajna rata (Kandijski 1745.-1669. i Morejski 1684.-1699.). Ratni sukobi u blizini Republike odvijali su se i u XVIII. stoljeću, no oni su trajali znatno kraće pa bujanje hajdučije i anarhije nije moglo poprimiti razmjere kakve je imalo u Kandijskomu i Morejskom ratu. Veći su se nemiri odrazili na dubrovačkom području u vrijeme protuosmanske bune pod vodstvom ruskog emisara Mihajla Miloradovića 1711/12., te za osmansko-mletačkog rata 1714/18. godine.

Po prirodi stvari, Mlečani su u takvim vremenima na razne načine pokušavali, pa i uspijevali zagušiti gospodarski život Republike, naročito u trenucima kad se hercegovačko zaleđe nalazilo u njihovim rukama (tijekom Morejskog 1684.-1699.¹ i osmansko-mletačkog rata 1714.-1718.²). Ugrožavanjem sigurnosti na trgovačkim putevima, razbijanjem karavana, pljačkanjem trgovaca koji su odlazili ili dolazili u Dubrovnik, namjeravali su zatrti svaku pomisao na poslovanje s Republikom i baciti je na koljena. Dakako, takav način ratovanja bio je prepušten mletačkim hajducima koji su uistinu poduzetno paralizirali trgovački život Dubrovčana nanoseći tako najviše štete vladajućem staležu Republike što je i bio glavni cilj mletačkih vlasti. I ne samo to, mletačka

¹ Mlečani su 22. studenog 1687. osvojili Carinu. Godine 1694. osvojili su Čitluk, Gabelu, Zažablje, Trebinje, Popovo, Klobuk i tako potpuno zaokružili područje Dubrovačke Republike. Nakon završetka rata morali su se povući iz neposrednog dubrovačkog susjedstva. Zbog razmirica oko razgraničenja to su područje napustili 1700. godine. Razgraničenje je potpuno okončano 21. siječnja 1701, a o njemu se raspravljalo još i u ožujku (Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808, II*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980: 183, 191, 197).

² Mlečani su u studenome 1716. zauzeli Carinu, a tijekom 1717. godine i Hutovo, Popovo, Trebinje i Zupce. Na mirovnom zasjedanju u Požarevcu 1718. godine Dubrovčani su opet uspjeli otkloniti opasnost neposrednog graničenja s Mlečanima (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808, II*.: 206, 209).

je politika bila uperena i na pridobivanje dubrovačkih podanika, odnosno na produbljanje jaza između njih i dubrovačke vlastele. Mletački su povjerenici rovarili unutar same Republike novačeći dubrovačke podanike za mletačku vojsku,³ služeći se katkad i nasilnim metodama.⁴ Nadalje, dubrovačke seljake s granice, koji su svoja stada redovito napasali na hercegovačkim pašnjacima u dogovoru s osmanskim zemljoposjednicima, Mlečani su vrlo uporno nagovarali da i sada, kada je mletačka vlast u zaleđu, nastave s takvom praksom. Seljaci su reagirali prilično podozrivo jer su se našli između čekića i nakovnja. Opasnost od hajdučkih četa bila je velika već i na domaćem području, a kamoli u Hercegovini. Štoviše, Mlečani su terene na novoosvojenom području dodjeljivali najzaslužnijim hajdučkim harambašama, što je značilo da bi dubrovački podanici trebali surađivati s ljudima koji ih pljačkaju i ubijaju. No, argumenti Mlečana, kojima je bilo vrlo stalo da uspostave odnos s dubrovačkim podanicima, bili su istiniti, iako cinični. Kad su Konavljani mletačkom gubernaduru Buroviću obrazložili kako se boje da će im Vlasi pokrasti stada na hercegovačkim pašnjacima, on im je odvratio: »No importa, ali će vam gdje zajmiti na vašoj travi i odagnati, i dokle vi ukažete da je na vašoj travi utoliko će izjestiti što uhite... Ljudi, vi ne možete tako živjeti ne prolazeći naše granice za pašu od animala.« Mlečani su stanovnike Kune natjerali da im, pored travarine, plaćaju i 2 dukata godišnje za obranu od crnogorskih pljačkaških četa, a tada im je jednako trebala zaštita od hercegovačkih hajduka.⁵ Dubrovačke vlasti, pak, nisu blagonaklono gledale na bilo kakav oblik suradnje s Mlečanima, koji su istodobno potpuno blokirali Republiku s kopna i mora. Bojeći se osude i kazne, neki su njihovi podanici čak pokušavali prikriti činjenicu da su se vezali ugovorom o najmu hercegovačkih pašnjaka i njiva za mletačke vlasti u Novom i za njihove hajduke. Međutim, otpori ipak nisu trajali dugo. Životne su potrebe i u Morejskom i u mletačko-osmanskom ratu 1714-1718. natjeralo dubrovačke vlasti na popuštanje, a njihove podanike na suradnju s Mlečanima i hajdučkim harambašama bez obzira na rizik kojemu su se pritom izlagali. Dubrovački seljaci sklapali su ugovore o korištenju hercegovačkih njiva i pašnjaka u Fiskalnoj komori u Novom.⁶ Nadalje, kako su Mlečani postupno dodjeljivali zemlju s

³ Na samom početku Morejskog rata Mlečani su navodno uspjeli unovačiti čak osam stotina dubrovačkih podanika (Gligor Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*. Beograd: Istorijski institut, 1970: 354).

⁴ Miloš Damjanović Palikučić, jedan od mletačkih povjerenika, oteo je devedesetih godina XVII. stoljeća više dubrovačkih podanika, između ostalog i za potrebe na mletačkim galijama. Dubrovčani su ga se dočepali godine 1701. i tajno ga pogubili u dubrovačkom zatvoru. Tijekom istrage uspjeli su utvrditi da je za vrijeme Morejskog rata oteo Osočane Pava Petrovog, Đivana Petrovog, Radovana Petrovog, Vitka Ivanovog Tomaševog, te Konavljane Đura Paskovog Krilanovića, Vlaha Novakovića i nećaka Pava Kličana. Palikučić je Krilanovića i Novakovića prodao Deli Jovanu u Novom za 10 dukata. Potom je Novakovića otkupio njegov gospodar za 15 dukata, za njim je otkupljen i Krilanović, pa Kličanov nećak za 8 dukata. Pavo Petrov uspio je pobjeći, njegovu braću Đivana i Radovana Palikučić je prodao na mletačke galije. Godine 1700. Radovan se Pavu javio pismom s jedne mletačke galije u kojemu piše kako se Đivanu izgubio svaki trag (*DA* 18, 3400, 16 (*Diplomata et Acta*, serija 76, PAD).

⁵ *DA* 18, 3185, 1 (iskaz Petra Braila iz Dube o Burovićevoj izjavi, iskaz Matka Obrada iz Kune o plaćanju zaštite od Crnogoraca tijekom Morejskog rata, 1.8.1709.).

⁶ Prema izvaccima iz knjiga koje je vodio spomenuti Ured, od 2.10.1692. do 11.8.1694. predstavnici gotovo svih pograničnih dubrovačkih sela sklopili su s Fiskalnom komorom ugovor o pravu korištenja pašnjaka s mletačkog Novog posjeda. Ugovor je dubrovačkim podanicima jamčio neometano korištenje tih pašnjaka, isključivao je pravo branja drva za ogrjev, osim mjestimično šiblja i grančica za potpalu. Kazna za nepridržavanje ugovora (branje drva, napasanje na pašnjacima koji nisu obuhvaćeni ugovorom i kašnjenje u plaćanju) bila je trenutčno oduzimanje stada. Komora je birala ugovorene sume računajući od dana sklapanja ugovora. Ipak, pojedina sela morala su platiti i za određeni broj mjeseci unatrag, pri čemu su Mlečani uzeli u obzir štete koje su tim selima nanijeli njihovi hajduci. Bani, Mrcline i Vodovada obvezali su se da će od 2. listopada 1692. plaćati 100 lira godišnje za pašnjake na Bjelotini, naplaćeno im je i za 9 mjeseci unatrag. Prema ugovoru koji su 23.11.1692. sklopili njihovi predstavnici Pero Brailo i Nikola Orepić, sela Duba, Stravča, Jasenica i Brotnice plaćala su 144 lire godišnje za pašnjake u Uvjeći i Poljicama, naplaćeno i za 9 mjeseci unatrag. Postranje i Petrača plaćali su za napasanje na brdu Greben 130 lira godišnje, naplaćeno i za 4 mjeseca unatrag. Prema ugovoru sklopljenom 25.5.1693., Kraničin mir (Brgat) i Knežica plaćali su 18,40 lira za pašnjake u distriktu Carina i u Obrću, naplaćeno i za 4 mjeseca unatrag. Istoga dana ugovor je sklopljen i s Osojnikom za pašnjake u Starom Slanom, Gajevima, »Navaci«, Crnovac, na iznos od 45,10 lira, naplaćeno i za 9 mjeseci unatrag. Plat, Soline

novooosvojenog područja harambašama tako su oni preuzimali naplatu travarine.⁷

Što se pak tiče politike Dubrovačke Republike, njene vlasti obično su se očitovala kao neutralna strana u raznoraznim ratovima, što je zapravo bio teško održiv stav. U grčevitoj borbi za opstanak koja je silom prilika neprekidno mijenjala smjer i intenzitet, čvrsto stajalište Dubrovčana bilo je jedino ono obrambeno-neprijateljsko u odnosu na Mlečane od kojega nipošto nisu odstupali. Stotinama godina Dubrovčani su posebnu pažnju poklanjali osmanskim vlastodržcima u Hercegovini, jer je zaleđe namirivalo njihove vitalne potrebe. Tuda je prema dubrovačkoj luci tekla trgovačka žila kucavica, a ne treba trošiti riječi o strateškoj važnosti tog hercegovačkog pojasa koji je oblagao mjestimično nevjerojatno uska područja Republike. Želja Dubrovčana da hercegovačko zaleđe bude u posjedu prijateljske države bila je i jamstvo opstanka njihove države. Venecija je oduvijek bila dubrovački neprijatelj. Stoga, kad god bi zaprijetila opasnost da hercegovačko zaleđe padne u njihove ruke, Dubrovčani su bili prisiljeni razvijati upravo nevjerovatne diplomatske aktivnosti. Takvim aktivnostima pribjegli su i za vrijeme Morejskog rata, boreći se za opstanak u toku Mlečani-Osmanlije-Austrijanci.⁸ I konkretni potezi Dubrovčana na »terenu« odgovali su trenutku što je izazivalo prijetnje i negodovanja i jedne i druge zaraćene strane. Malo su pomagali Osmanlije hranom, streljivom i obavijestima, malo propuštali hajdučke čete da prijelazom preko njihove države dođu do plijena u osmanskoj Hercegovini. Izričito su isticali da čete smiju proći, a nikako se ne smiju zadržavati na njihovom području. Čete su se

i Zavrelje plaćaju od 5.5.1694. 127,8 lira za pašnjake u distriktu Carina, »Glausic«, »Pleten«. Gromača, Kliševo i druga sela (vjerojatno Mrčevo i Mravinjac) plaćaju 182 lire od 11.8.1694. za pašnjake u distriktu Carina i Topčići (DA 18, 186/3 b, 14). Iznos travarine bio je približno jednak iznosu koji su dubrovački podanici prije plaćali osmanskim zemljoposjednicima.

⁷ DA 17, 2125, 48 (potvrda Vule Novkovića da su mu Čepikućani platili 20 cekina za slobodno napasanje i oranje od Zatmorja do Dužica, 15.4.1793.), 51 (mletačke vlasti obavještavaju Dubrovčane da su Prodan Magazinović, Petar Durasović, Matijaš Rojović i Jovan Kovač dobili zemlje u Bobovištu, Lijekovi, Slivnici, Glavskoj, Poljicama, Grebenu, pa će nadalje oni ubirati namete na njive i pašnjake, 15.9.1693.).

⁸ Čim su se Mlečani godine 1684. uključili u Morejski rat, Dubrovčani su se odlučili staviti pod zaštitu Leopolda I. Habsburškog, a na temelju njihove davne podložnosti ugarsko-hrvatskim kraljevima 1358.-1526. Voljni su nastaviti plaćati mu danak od 500 zlatnih dukata čim se iz njihovog neposrednog susjedstva uklone Osmanlije. Car im velikodušno oprašta zaostali danak. Ugovor se, naime, temelji na stajalištu o kontinuitetu pripadnosti Dubrovnika ugarskom kralju. Iako su Austrijanci namjeravali o tome odmah izvijestiti Mlečane, ugovor će za njih ostati tajnom (do 1687. godine) jer bi u suprotnom za njega odmah doznali i Osmanlije, što bi bilo vrlo opasno s obzirom na činjenicu da su još uvijek u neposrednom dubrovačkom susjedstvu. Upravo iz tog razloga Dubrovčani ih i dalje drže u uvjerenju da su im lojalni, i dalje im plaćaju harač iako sa zakašnjenjem (do 1688. godine). Ako sultan postavi pitanje o kontaktu Dubrovčana s Austrijancima, dubrovački poklisari će ga uvjeriti da je uperen isključivo protiv Mlečana. A ako car Leopold postavi pitanje o plaćanju harača Osmanlijama, kazat će mu se da su Osmanlije još uvijek u neposrednoj blizini Dubrovnika, opasno bi bilo preuraniti s odvajanjem od njih jer bi se u opasnosti našla ne samo dubrovačka država nego i životi i imovina mnogobrojnih dubrovačkih trgovaca na osmanskom području. Da bi i konkretno dokazali lojalnost caru, Dubrovčani mu počinju plaćati danak čim je osvojio Budim (1686.), a plaćat će ga sve do 1699. godine. Štoviše, u Dubrovnik je na poziv samih Dubrovčana i o njihovu trošku stigao carski rezident. Do preokreta dolazi 1687. godine, kada su Mlečani osvojili Novi, pa dubrovačka politika postaje agresivnija. Iako su na tome radili i prije, sada odlučnije nagovaraju cara da proglasi svoje pravo na Bosnu i Hercegovinu. Istodobno agitiraju u zaleđu i odvrataju stanovništvo od suradnje s Venecijom u korist suradnje s Austrijom. Austrijance uvjeravaju da hercegovačko stanovništvo želi doći pod njihovu vlast samovoljno, što potkrepljuju pismenim molbama hercegovačkih glavarara caru da ih primi pod svoje okrilje i zaštitu. On je to uskoro i učinio objavivši Mlečanima veto protiv njihovih planova u Hercegovini. Ipak, Mlečani sve više stižu obruč oko Republike; ugnijezdili su se u Cavtatu i u Gružu, plijene dubrovačke brodove, ne dopuštaju loviti ribu, zatvaraju prijelaz preko Carine pod izgovorom da Dubrovčani surađuju i trguju s Osmanlijama. Osvajanjima u Hercegovini 1694. godine potpuno zaokružuju Republiku. Iako u pojedinim trenucima naišlo neuspješna, dubrovačka politika na koncu ipak donosi dobre rezultate. Prije svega, Dubrovnik je ostao. Mlečani su potpuno uklonjeni s dubrovačkih granica. Vladislav Buća Sekondov, vrlo uspješan dubrovački poslanik u Istantbulu, uspio je 1694. isposlovati da Dubrovčani na ime zaostalog i budućeg harača do kraja rata, te džumruka, plate 85 kesa (42.500 talira). Koncem sljedeće godine Dubrovčani su isplatili 80 kesa pravađajući se da zbog prekida trgovine nisu mogli skupiti ugovoreni iznos. Devet godina kasnije, isti se poslanik uspio izboriti da Dubrovčani za razdoblje od konca rata (1699.) do 1703. Osmanlijama plate tek iznos jednogodišnjeg danka a ubuduće će ga plaćati svake treće godine (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. II*: 174-195, 197).

zadržavale i usput pljačkale dubrovačke podanike, a vjerojatno bi ih pljačkale i više da su im se dubrovačke vlasti otvoreno suprotstavljale.

Očito, dijelovi dubrovačke države, naročito pogranični, bili su potpuno zahvaćeni ratnim bezvlađem. Dakle, područje zahvaćeno hajdučijom obuhvaćalo je dijelove mletačke, osmanske i dubrovačke države, a hajdučki se korpus sastojao od mletačkih podanika iz Boke i s područja zapadno od Republike, potom od odmetnutih osmanskih podanika iz Hercegovine i Crne Gore i odmetnutih dubrovačkih podanika. Nasuprot njima bilo je nekoliko različitih slojeva stanovništva koje nije pripadalo hajdučkoj kategoriji.

Tu su prije svega bili muslimani, od kojih je dio pripadao seljaštvu, a dio bogatom, odnosno povlaštenom sloju. Oni su bili glavni neprijatelji hajduka. Unatoč tome, ako su htjeli, mogli su priključiti se hajducima, a mnogi hajduci imali su među njima svoje jatake.⁹ Primjer jedne pljačke u Primorju 1668. (Kandijski rat) indikativan je za pitanje što je muslimane, kao i sve ostale, moglo privući u hajdučke redove. Tu pljačku počinili su Turci i Vlasi iz Popova zajedno, izdavajući se pritom za hajduke. Kad su se s plijenom vratili u Popovo, dočekali su ih zadovoljni sunarodnjaci i rekli im: »Da ste ovako od prije činili, ne bi nas i našu djecu hajduci vodili i plijenili.«¹⁰

Sljedeći sloj predstavljaju Vlasi, osmanski podanici-nehajduci. Dobrovoljno ili pod prisilom, neki od njih ostajali su lojalni svojim gospodarima i povlačili se s njima pred neprijateljskom vojskom a neki su surađivali s hajducima. Bili su izloženi nasilju i hajduka i svojih gospodara. Gospodari su progonili rođake hajduka, progonili su i one za koje su vjerovali da s hajducima surađuju,¹¹ a hajduci - njihovi sunarodnjaci, sumještani ili čak članovi obitelji, terorizirali su ih jednako bespoštedno kao i muslimane naplaćujući im čak harač.¹² Bježeći od terora, mnogi Vlasi nehajduci sklanjali su se na području Republike. Primjerice, u Župi su godine 1688. bila nastanjena ukupno 803 Vlaha.¹³ Istodobno su njihovi sunarodnjaci, koji su bili nastanjeni i zaposleni u Republici, bježali u suprotnom smjeru, u hajduke, jer su tamo bili njihovi rođaci i sunarodnjaci. Za Dubrovčane su još pogubniji bili Vlasi koji bi kao »hajdučki konzuli« ostali na njihovom području i vrbovali ostale u hajduke. I jednima i drugima posvećena je punna istraga u svibnju 1684. iz koje se može zaključiti da neki, mađa zanatlije i vojnici sa sigurnim poslom u Dubrovniku, nisu odoljeli pozivu: »Hodte samnom u hajduke, što ćemo ovdje stati«. Ostali su razmišljali drukčije: »Ja imam svoju art, ja ovdje trudim, ja tamo neću it, meni je ovdje dobro.«¹⁴

⁹ Dušan J. Popović, *O hajducima I*. Beograd: Narodna štamparija, 1930: 98 (autor raspravlja o proslavljenim hajducima Aliji Đerdelezu, Skender-begu, Abdulkadiru, Šamilu). Isti, *O hajducima II*. Beograd: Narodna štamparija, 1937: 38 (autor navodi kako je gotovo svaki hajduk imao po nekog muslimana za pobratima ili pouzdanog prijatelja). Aleksandar Matkovski, »Mjere turskih vlasti za likvidiranje hajdučije u Makedoniji u prvoj polovini XVII veka.« *Jugoslavenski istorijski časopis* 1-4 (1967): 207 (spominjući osmanske kaznene mjere protiv hajduka, autor navodi da su bile blaže prema hajducima-muslimanima).

¹⁰ Radovan Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. godine*. Beograd: SAN, 1960: 368-370. *DA* 17, 2129, 99 (kancelar primorskog kneza dubrovačkog vladu, 18.10.1668).

¹¹ Godine 1716. zavladao je strah među Vlasima nehajducima u Popovu, jer su očekivali da će Osmanlije među njima izabrati pojedince i zatvoriti ih kao taoce ako posumnjaju na njih da surađuju s hajducima (*DA* 18, 3349/2, 12). O mjerama Osmanlija protiv hajduka vidi: Aleksandar Matkovski, »Mjere turskih vlasti za likvidiranje hajdučije u Makedoniji u prvoj polovini XVII veka.« *Jugoslavenski istorijski časopis* 1-4 (1967): 187-207.

¹² Gligor Stanojević, »Crna Gora u doba kandiskog rata (1645-1669).« *Istoriski glasnik* 1-2 (1953): 49.

¹³ *DA* 17, 2052, 71 (sumarni popis Vlaha nastanjenih u Župi, 12.2.1688.).

¹⁴ Dubrovčani su pokrenuli istragu pošto su uhitili Draška Terziju, Vlahu nastanjenog na području Republike koji je druge Vlaha, također nastanjenog u Republici, nagovarao da otiđe u hajduke. On s njima neće ići nego će u Republici djelovati kao »hajdučki konzul«. U hajduke su pobjegli Vlasi Luka Zec, zlatar, Niko Vitecljić, zidar, Petar Miljak, vojnik, Ivan Papuča i Ivan Terzija (*DA* 17, 16, 1666).

Dio Vlaha, osmanskih podanika, radio je u službi osmanskih pandura zaduženih za čuvanje reda, mira i sigurnosti na osmanskome području, pa su ih hajduci nazivali »Turcima«. Iako nisu pripadali brojnoj skupini kakve su bile gore navedene, panduri se ističu kao posebna grupacija jer su bili koliko-toliko naoružani i vjerojatno vični oružju. Osim onih koji su ostajali u službi osmanske države, dio pandura surađivao je s hajducima, a dio im pristupao napuštajući pandursku službu.¹⁵

Vidljivo je da su svi navedeni slojevi imali priliku prići hajducima i tako status žrtve zamijeniti jedinin preostalim, statusom krvnika. Tako se suština protuosmanskog rata, kad je stanovništvo u pitanju, pretvarala u sukob hajduka s nehajducima. »Tko nije s nama, taj je protiv nas« bilo je jedino načelo kojeg su se hajduci pridržavali. Iz tog se načela izvlačila dvojaka korist. Ono je služilo kao pokriće za pljačku svih nehajduka a ujedno je prisiljavalo nehajduke da se priključe hajducima i tako ojačaju njihove redove. Osim navedenog, sva ostala načela mijenjala su se u skladu s ratnim okolnostima. U razdobljima u kojima je dužd ratovao protiv sultana, interesi Mlečana i hajduka su se podudarali. Hajducima se pružala prilika da slobodno i nesputano zadovolje svoje potrebe i nagone, sada uz podršku jedne države. No, kada su Mlečani od njih završetak rata, kada se mletačka politika prema Osmanlijama potpuno mijenjala. Hajduci su neugodno podsjećali na zvjerstva koja je trebalo što prije zaboraviti, pa su ih Mlečani nakon ratova raseljavali. S druge strane, sami hajduci povlačili su se i vraćali pod okrilje osmanskog gospodara onda kad se hajdukovanje više nije podudaralo s njihovim interesima, kad je opasnost od osmanske odmazde postajala prevelika, ili kad bi mletačku podršku ocijenili nedostatnom. Bili pod mletačkom kontrolom ili ne, vojevali su i odustajali od vojevanja u skladu s trenutačnim okolnostima.¹⁷

¹⁵ Primjerice, Nikola Novković iz Zažabja bio je osmanski pandurbaša za vrijeme Kandijskog rata i često je pljačkao po primorskim selima zajedno s pandurbašom Hasanom Matićem (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak*: 309, 310. *DA* 17, 2051, 77). U Morejskom ratu Nikola Novković se javlja kao hajdučki serdar (*DA* 17, 2125, 25).

Koncem 1688. hajduci i vlaški panduri zajedno su ukrali novce Konavljanima Đukanu Kovačiću iz Mihanića, Nikoli Butijeru iz Gabrila i Nikoli Orepiću iz Stravče kad su u okolici Trebinja kupovali meso (*DA* 17, 2053, 5).

O odmetanju pandura vidi: Radovan Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd: Prosveta, 1983: 375.

¹⁶ Primjerice, u listopadu 1693., unatoč zabrani mletačkog guvernera na Carini, harambaša Jezerković pljačkao je na području Republike. Mlečani su ga degradirali i osudili na veslanje na galiji (Bogumil Hrabak, »Trebinje, Popovo i Donja Neretva u hajdučkom vojevanju za vreme morejskog rata.« *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu* 17 (1980): 94).

Vjerojatno jedna od mnogih, u literaturi je objavljena mletačka dozvola hajducima za upad na osmansko područje. Radi se o dozvoli izdanoj 1687. godine u kojoj Mlečani dopuštaju nekolicini hajdučkih harambaša da »...zajedno krenu protiv Turaka, a da se ne dijele jedan od drugoga, nego da stoje združeni, niti da nanose štete, ni nemire osobama, ni imanjima hrišćana tako na moru kao i na kopnu ostajući obavezan svaki od gorerečenih harambaša da bude jemac svaki za svoju čeljad, da neće napadati tako na hrišćane kao ni u dubrovačku državu i ova će im dozvoliti služiti 15 dana« (P.D.Š., »Jedna dozvola hajdučkim harambašama da mogu upadati u tursku zemlju.« *Istorijski zapisi* 10 (1954): 214, 215). Upravo te, 1687. godine, na dubrovačkom je području harao Damjan Palikučić, jedan od harambaša na koje se osim navedena dozvola (*DA* 17, 2052, 93).

¹⁷ R. Samardžić navodi primjer brdskih i hercegovačkih plemenskih glavara koji su u Kandijskom ratu ratovali na strani Mlečana, a potom se odlučili povući u trenutku kada su procijenili da im je mletačka pomoć protiv Osmanlija nedostatna:

»...Međutim, kad je generalni providur Antonio Bernardo, koji je iz Kotora držao na oku svaki pokret susjednih turskih podložnika, već bio odredio plate brdskim glavarima i time ih potpuno vezao za dužda, nije, kod okolnog srpskog naroda, zabilježen ni pokušaj da se digne odlučna buna protiv Turaka. Mletačke mogućnosti da podrže takav pokret bile su više nego jadne, a Turska je bila još toliko silna kao državna celina da je pomoć sa strane morala biti presudna za sudbinu svakog ustaničkog poduhvata. To su hercegovački i brdski glavari znali, i zato je njihovo šurovanje s Mlečanima bilo više sredstvo da se ucenjuju domaće turske vlasti, da se izvuče neki cekin, da se dobije oružje i municija, nego što je proisticalo iz iskrene želje da se raskine s Turcima. I zato, iako je ustaničko vrenje tog naroda bilo obeleženo izvesnim političkim tendencijama, ono je ipak, u svojoj srži, bilo negodovanje protiv nasilja i borba za egzistenciju svodena na neprestano, više inscenirano nego stvarno dizanje na Turke i isto tako neprestano mirenje s njima. Hajdukovanje, banditizam, gerilska borba svojstvena svim onim društvenim slojevima koji su toliko prignječeni da bi im svaki širi ustanički pokret donio jedino propast, i četovanje radi pljenja ovaca bili su tada jedino mogući

Uzroci hajdučije na ovoj tromeđi bili su siromaštvo kao posljedica dugotrajnih ratova, glad, nasilje pojedinih gospodara,¹⁸ sveopća nesigurnost, osjećaj beznadnosti. U atmosferi »visokog rizika« mnogi su u hajdučiji vidjeli jedini izlaz, unosniji način za osiguravanje egzistencije, nego što bi im to uspjelo poštenim radom. Tim jadnicima, koje je nužda natjerala da sigurnost pronađu u nekoj hajdučkoj četi, pridruživali su se osuđenici i okorjeli zločinci koji, bježeći od smrtno kazne ili dugotrajne tamnice, također nisu imali drugog izlaza. U takvom ozračju pojedinac je više nego ikad imao priliku djelovati u skladu sa svojim nagonima i interesima. Bilo je to razdoblje bezakonja, vladavine apsurdna, razdoblje u kojemu je pljačka postala »rad«, a rad nesvrshodni luksuz. Općenito, nemoguće je povući granicu između onih koji su u hajdučiji vidjeli jedino pogodnu priliku za pljačku pod krinkom borbe za slobodu¹⁹ i onih koje je u hajduke otjerao posvemašnji jad i bijeda, o čemu precizno svjedoči izjava Vule Novkovića, harambaše mletačko-osmanskog rata 1714.-1718., čije je hajduke primorski knez optužio da su u Primorju pokrali vino, »mjendule« i »pipune«. »Ima svakakje ljudi, ne može ni zapovjednik svakoga upasiti a voće neko uzimlje od glada, neko od gluzarije« - odbrusio je Novković knezu.²⁰

Bila je to tek jedna od manjih, jedva spomena vrijednih pljački što su je pretrpjeli dubrovački podanici u vrijeme protuosmanskih ratova, kada su hajduci vrlo često provaljivali u dubrovačka sela, pljačkali, ubijali, odvodili ljude u ropstvo, ugrožavali ne samo pogranično područje Republike

oblici otpora protiv Turaka...« (Radovan Samardžić, »Odnosi Bosne i Dubrovnika od 1656 do 1662.« *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine* 8 (1956): 111)

Samardžićevo »uljepšano« tumačenje ipak nema potporu u arhivskim vrelima. Istodobne masovne pljačke imovine dubrovačkih podanika, i ne samo njih, nego i hercegovačkih Vlaha nehajduka, teško mogu izdržati Samardžićeve kvalifikacije »o negodovanju protiv nasiljaka i »jedinim mogućim oblicima borbe protiv Turaka«.

¹⁸ Primjerice, Stonjani su se osamdesetih godina XVII. stoljeća masovno priključili hajducima, navodno zato što ih je pretjerano zlostavljao njihov gospodar Marin Cerva (*DA* 17, 16, 1669). S druge strane, Sejdi-paša, bosanski beglerbeg, svojom je tiranijom potaknuo određeni broj osmanskih podanika da se iz očajja i ogorčenosti pridruže hajducima početkom Kandijjskog rata (R. Samardžić, »Odnosi Bosne i Dubrovnika: 88-173).

¹⁹ Primjerice, Crnogorac Radulica Knežević opjevani je hajduk (Salko Nazečić, »Hajdučke borbe oko Dubrovnika u drugoj polovini 17 vijeka i naša narodna pjesma.« *Pitanja književnosti i jezika Sarajevo* 1-2 (1955): 38) o kojemu dubrovački izvori svjedoče kao o pljačkašu, ubojici i otmičaru najgore vrste.

Knežević je u Mrcinima bio poznat kao otičač već nešto prije velikog potresa 1667. godine. On i njegov brat Đuro oteli su tada u Prapratnom Stanu, kćer Mrcinjanina Petra Nikolina, i ukrali stado koje je čuvala. Petar Nikolin je o ovom nedjelu svjedočio u ožujku 1672. godine, kada o sudbini svoje kćeri još uvijek ništa nije znao (*DA* 17, 2051, 127). Od 1670. do 1676. godine, dakle u razdoblju mira između Kandijjskog i Morejskog rata, Knežević i njegova četa pobili su u Konavlima jedanaestoricu ljudi, oteli osmoricu, a pokrali oko 1900 grla stoke (ne računajući pljačku u Vodovadi 1676. godine o kojoj nema podrobnijih podataka) ne bi li natjerali Konavljane da im plaćaju harač, odnosno svojevrsnu odštetu za nenapadanje. Koncem 1670., početkom 1671. Crnogorci i Zupci Duka Knežević, Radul Ratković i Ivan Rojović pokrali su iz Dube i Mrcina 440 grla stoke, ubili Ivana Kočana u Dubi, a u Mrcinama dječaka i djevojku. (*AT*, 4322, 4323, *Acta Turcarum*, serija 75, PAD). U travnju 1672. Crnogorci Radulica Knežević, Ivan Radonjić i Petar Crnčević, Zupci (među njima Handžija Omer, Trebinjci (Hadžo Rizvanagić, njegova četiri sina i Durmiš Bećiragić) i Grahovljanin Ivan Rojović zakrali su u Prapratnom dva Mrcinjanina dok su orali i ukrali 54 grla stoke (*DA* 17, 1805 a, 4). U kolovozu 1672. godine Crnogorci i Kruševičani oteli su u Prapratnom Mrcinjanina Miha Katića. Katića su potom preoteli Zupci i predali ga hercegovačkom sandžakbegu (*LL*, 62, 129, 133, *Lettere di Levante*, podserija 27/1, PAD). U ožujku ili travnju 1674. godine Crnogorci su u Konavlima ubili dvoje ljudi, dvije djevojke oteli i ukrali 900 grla stoke (*AT*, 4395). U travnju 1676. godine Crnogorci Radulica Knežević i brat mu Batrić, također opjevani hajduci Mali Miloš i Milutin Orleuš, zatim Vuk Todorović, stanoviti Vukota, te Raosov i Vukosav Lipovčani oteli su Stjepana Petrovog Obradovića i Anicu ženu Đura Đurovića s pašnjaka u blizini Kune. Milutin Orleuš je Anicu odmah ubio jer nije mogla dovoljno brzo hodati. Ukrali su 200 koza i ovaca. Prema iskazu Stjepana Obradovića, nakon što ga je otkupila obitelj, Knežević se hvalio kako je proteklih godina oteo i četiri djevojke: dvije iz Dube, te kćeri Bogišića i Andrije Fjorovića iz Vodovade. Djevojke iz Dube prodao je Turcima (*DA* 17, 2051, 3. *LL*, 63, 102v, 103). U svibnju 1676. Crnogorci su pokrali Vodovadu (*DA* 17, 2051, 101). U lipnju 1676. Radulica Knežević, Zupci (među njima Petar Bjelanović i Vujadin Vuković) i Kruševičani (među njima Đuro Čurči, Vuko Čivanić, Draško Milić i Jovo Tomašević) ubili su troje ljudi u Banima, Vatasima i Gunjini i ukrali oko 330 grla stoke (*AT*, C 7, 1. *AT*, 1111, 4110. *LL*, 63, 109v, 111v). O Kneževićevim pljačkama vidi i Bogumil Hrabak, »Upadi Crnogoraca na dubrovačku teritoriju u XVI i XVII veku.« *Istorijski zapisi* 4 (1978): 33-57.

²⁰ *DA* 18, 3349/2, 83 (Vule Novković primorskom knezu, Klek, 24.8.1716.).

nego i Pelješac, otoke, obalu, sela uz puteve kojima su se hajdučke čete vraćale iz pljačke osmanske Hercegovine. Pljačkali su doslovno sve što se moglo nositi, prije svega stoku kao najvredniji imetak, zatim zalihe žitarica, poljoprivredno oruđe, oružje. Iz stranjeva su odnosili vino, ali i vinske posude i kutliče. Iz kuća su odnosili kruh i ostale živežne namirnice, odjeću i obuću, tkanine, novac, škrinje, vrata, prozore. Ono što nisu mogli odnijeti, uništavali su. Pregladnjeli hajduci prisiljavali su isto tako pregladnjele dubrovačke podanike da ih hrane, a svoje su konje napasali na seoskim gumnima. Uz hajduke, koji su na području Republike počinili najviše zlodjela, pljačkali su i Turci, panduri, Vlasi nehajduci, dakle pljačkao je svatko kome se pružila prilika, svatko je sa svojim izgovorom, sa svojim razlozima osuđivao politike Republike ili angažman, odnosno opredjeljenje dubrovačkih podanika.

Otimanje i preprodaja ljudi bili su sastavni dio hajdučkog ratovanja. Dubrovački podanici nestajali su noću i danju iz svojih kuća, s njiva, pašnjaka i putova, gdje god bi se našli oči u oči s otimačima. Prodavani su za veslanje na mletačkim galijama, tragovi su im se gubili tko zna gdje u Boki, u Hercegovini, čak na Apeninskom poluotoku, završavali su u rukama pojedinaca kao njihovi sluge i robovi. Naj sretnijim se može smatrati onaj dio otetih dubrovačkih podanika kojima bi njihovi otmičari odmah ponudili da se otkupe sami ili uz pomoć svojih obitelji. Otkup se plaćao u gotovom novcu ili tkaninama.²¹ Najviša cijena iznosila je 150 cekina, a hajduci su je zatražili za Osočanina Mihajla Macinjela, dubrovačkog kurira, kojega su oteli u Grepcima. Macinjelo je o tome osobno svjedočio, jer su ga hajduci pustili na vjeru, s uobičajenom prijetnjom da će ga ubiti ako ne donese novce.²² Tako visoku cijenu nisu zatražili slučajno. U Morejskom ratu Macinjelo je Dubrovčanima značio mnogo. Izlažući se bezbrojnim opasnostima, taj je kurir u razdoblju od svibnja 1691. do prosinca 1695. četiri puta nosio poštu u Istanbul i četiri puta u Jedrene.²³ Osim otkupa, zabilježena je i drukčija, premda ne tako česta metoda oslobođanja. Oteti dubrovački podanik mogao je biti oslobođen razmjenom za mletačkog podanika koji je upravo za tu svrhu bio otet.²⁴

Primorci su razlikovali »donje« i »gornje« hajduke. Donji hajduci iz Makarske, Opuzena, Vrgorca, Omiša i općenito s područja zapadno od Republike znali su napadati i prilikom povratka

²¹ Dubrovački donatori darovali su novac za otkup 39 dubrovačkih podanika otetih za vrijeme Morejskog rata (Hamdija Hajdarhodžić, »Neki podaci o stanju na dubrovačko-hercegovačkoj granici poslije Karlovačkog mira.« *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH* 7 (1967): 275).

Sačuvani arhivski podaci svjedoče o sljedećim otmicama:

U prosincu 1686. Turci iz Trebinja opljačkali su Postranjanima 500 grla sitne i 40 krupne stoke koja je pasla na obližnjem pašnjaku na osmanskom području. Tom prilikom oteli su Postranjanina Mitra Markova. Par dana kasnije uohoda je dojavio kako se isti Turci spremaju opljačkati Osojnik (*DA* 17, 2131, 81, 100). U siječnju 1687. Novljani Duraković i Resul Kurtović upali su u Konavle i odveli u roblje nekoliko Vitaljana, među njima i jednu djevojčicu. U srpnju 1688. hajduci iz Mokrina pod vodstvom Vuka Lončara oteli su Dubljane Ivana Pavlovog, Đura Vidakovog, Ivana Kovača, Nikolu Ivanovog Kovača. Ivan Pavlov uspio je pobjeći, a ostalima se gubi trag (*DA* 17, 2052, 72). U svibnju 1694. hajduci iz Obrča oteli su u Hecegovini blizu granice vojnika saniteta Kliševa Pava Andrina. Tražili su 20 cekina, a potom se pogodili na 16 cekina otkupa. Vojnik im je dao 4, a ostalo je morao donijeti u roku od 8 dana (*DA* 17, 2125, 56). Iste godine oteti su Osočani Radovan Nikolin, Petar Ilin i Đivan Petrov kojima se gubi trag (*DA* 17, 2125, 85). Početkom 1696. hajduk Radoje Boić je oteo Vlaha Leventića iz Pridvorja i pustio ga na vjeru. Leventić mu je u roku od 12 dana morao donijeti ukupno 20 aršina raznih tkanina kao otkup za sebe i još 6 cekina kao otkup za svog konja (*DA* 17, 2125, 94, 95). U rujnu 1697. hajduci iz Grahova oteli su Vlahinju Stanu Stojanovu rodom iz Taleža, slugu Miha Keleza u Postranju, te Niku Ivana Ljubojeva, dok su zajedno žele na obližnjem brdu. Vlahinju Stanu spasio je neki kurir i odveo je u Trebinje, odakle se vratila u Postranje, a Nika je uspjela uteći (*DA* 17, 2125, 186, 188).

²² *DA* 17, 2125, 49 (iskaz Mihajla Macinjela, svibanj 1693.).

²³ Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. IV. sv. 2. Beograd: SKA, 1942: 107, 114, 141, 155, 202, 212, 270, 357, 407, 422, 430.

²⁴ Kad su hajduci Duke Jakšića 1698. godine oteli Župljanina Boška Drobarevića, Dubrovčani su dali uhititi jednog hajduka iz Jakšićeve čete kako bi ga razmijenili za svog otetog podanika (*DA* 17, 2125, 203, 307).

iz Hercegovine, a posebno kad se u Hercegovini ne bi uspjeli dočepati plijena. Gornji hajduci iz Popovog polja i Zažablja pljačkali su Primorce još više.²⁵

Konavljane, kao i Župljane, ugrožavali su hercegovački i bokeljski hajduci, Crnogorci, Vlasi i Turci. Dio Konavala (Mrcine) koji se nalazio na potezu od hajdučkog gnijezda u Boki do osmanske Hercegovine, stradao je i »usput«.²⁶

Iako je o pljački i bezobzirnem otimanju sačuvano dosta podataka, o količini opljačkanog još

²⁵ U svibnju 1684. Andro Kristić, hajdučki harambaša iz Paštrovića, ubio je u blizini Osojnika dubrovačkog plemića Sebastiana Gondolu (*DA* 17, 16, 1663). U travnju 1686. hajduci su u Banićima, Krušici i Banji spalili gotovo sve kuće, u Banićima su ubili dvije osobe a u Grguricama isjekli staricu. Nedugo potom, pod izgovorom da im Dubrovčani ne dopuštaju proći preko područja Republike, hajduci su opljačkali Trnovu. Nakon pljačke u Hercegovini, hajduci su prenijeli plijen preko dubrovačkog tla da bi ga ukrali u barke. Usput su potpuno opljačkali Štedricu (Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. IV, sv. 1. Beograd: SKA, 1941: 153, 155, 156, 166). U siječnju 1687. Marko Vojinović, »pandurski harambaša«, i njegovi ljudi upali su u Trnovicu, potpuno opljačkali kuću jednog Trnovičanina kojemu su potom ispred vlastite kuće odrubili glavu (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 1: 216. LL, 64, 333). U ožujku 1688. hajduci su Nikoli Mrši iz Čepikuća pokrali 8 konja. Primorci su uspjeli preoteti plijen (*DA* 17, 2052, 79). U svibnju 1688. hajduci su pljačkali u Čepikućama i u Lisicu. (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 1: 388, 389. *DA* 17, 16, 1676). U rujnu 1688. hajduci iz Opuzena opljačkali su Ošlje, Stupu, Topolo, Štedricu (*DA* 17, 16, 1677). Iste godine, neidentificirani hajduci pokrali su iz Malog Voza motike, jednog pijeveca i jednog kozlića, a hajduci pod vodstvom sardara Miha Vodanovića krali su u Lisicu (*DA* 17, 16, 1676). U travnju 1690. hajduci iz Smrdelja ukrali su iz Topologa 550 grla sitne stoke, 30 grla krupne i mulu (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 1: 739). U siječnju 1692. hajduci su Osočanima ukrali stado s osmanskog pašnjaka (*DA* 17, 2132, 220). Vraćajući se iz Popova u siječnju 1694., hajduci su pokrali 54 grla krupne stoke i 8 kobila iz Ošlja i Stupe, pokrali su više kuća pa tako i župnikovu, ostavivši ga tek u košulji (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 2: 372). U rujnu 1694. hajduci iz Vrgorca, Ostroga, Poljica i Omiša pljačkali su u Ošlju, Stupi i Imotici i odnijeli ukupno 368 krava i volova, 39 magaraca i imovine iz kuća u vrijednosti od 290 dukata (*DA* 17, 1686, 4). U prosincu 1694. hajdučki sardar Damjan Kadjičević ukrao je u Mrčevu nešto stoke (*DA* 17, 2125, 68).

²⁶ U veljači 1685. Turci iz Trebinja ukrali su 400 grla sitne i 20 grla krupne stoke u Jasenici, pokušali su napasti i Dubu, no Dubljani su odbili napad (*DA* 17, 2079, 8). U siječnju 1687. Novljani su Župljanima ukrali 100 goveda i 500 brava. Imali su namjeru opet napasti Župu, ali kad su vidjeli da su Župljani spremni za obranu, povukli su se (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 1: 216. LL, 64, 333). U veljači 1688., spuštajući se preko Carine u Župu, 200 hajduka pod vodstvom Burovića osobno provalili su u nekoliko kuća i stranjeva, odakle su ukrali uglavnom vino, potom kruh, opanke, bokale, tignjeve, kutle (*DA* 17, 2052, 71). Iste godine hajduci su u Dubi pokrali kokoši, med, novac, odjeću i nešto brava (*DA* 17, 16 1676). Koncem 1688. hajduci i vlaški panduri ukrali su novce Đukanu Kovačiću iz Mihanića, Nikoli Butijeru iz Gabrila i Nikoli Orepiću iz Stravče kada su u okolici Trebinja kupovali meso (*DA* 17, 2053, 5). Godine 1689. Sava Anđelinić pokrao je stoku Pavu Koliću u Stravči. Hajdučka četa Kuzmana Popovića pokrala je oko 120 grla stoke te nešto bjelača, koreta, lemeša i lopata u Dubi. Četa koju su vodili spomenuti Kuzman i Draško Palikučić pokrala je oko 250 grla stoke u Mrcinama (*DA* 17, 2053, 5). Osamdesetih godina XVII. stoljeća hajduci iz Mokrina pod vodstvom Vuka Lončara ubili su Fjora Petrovog i Iva Vrnjasa za vrijeme pljačke u Vodovadi (*LC*, 16, 15v, 16, 20v-21v, (*Lamenta del Criminale*, serija 50, PAD); *DA* 17, 2052, 72). U rujnu 1688. novski su hajduci ubili nekoliko Konavljana (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 1: 465). Iste godine novski su hajduci pokrali oko 40 koza i brava u Gunjini, nakon čega su mnogi opljačkani krenuli u potjeru i uspjeli preoteti manji dio plijena. Potom su Konavljani uzvratili ukraviši 8 volova u Dračevici (*DA* 17, 16, 1680). U rujnu 1690. oko 300 hajduka Zubaca krali su u Stravči brave (*DA* 17, 2132, 49). Godine 1692. osam stotina hajduka, koji su išli iz Trebinja u Novi, opljačkali su Bane, Gunjinu i Mrcine (*DA* 17, 2132, 218, 221), iste godine ukrali su i petnaestak magaraca u Konavlima (B. Hrabak, »Trebinje, Popovo i donja Neretva...: 89). Iz naredenja koje je bosanski beglerbeg u kolovozu 1694. uputio osmanskim posadama da moraju odbijati napade Crnogoraca vidljivo je da su Crnogorci prošle godine pljačkali po Konavlima, a ove godine opljačkali su Mrcine (*AT*, 4785). U studenome 1694. hajduk Radoje Boić krao je u Vodovadi, Mikulčićima i Vatasima. Iste godine vodio je napad na Gunjinu u kojemu su ubijeni Đuro Jelić i sin Ivana Husića, u Vitaljini je oteo ženu Matka Đurovića i ukrao dva vola, ženu je potom oslobodio. Krao je u Pločicama, provalio u kuću Nikole Menze, oteo mu služavku i pokupio imovinu. Konavljani u potjeri uspjeli su preoteti i služavku i plijen, osim jedne mule. Boić je otvoreno prijetio da će oteći jednog dubrovačkog plemića, a Konavljane će ubijati čim ih ugleda. Kao što je već rečeno, Dubrovčani su ga pogubili 1696. godine (*DA* 17, 2125, 94, 95). U veljači 1695. Zupci su krali u Mrcinama (*DA* 17, 1964, 2). U siječnju 1696. Mitar Haćimović pokrao je govoda koja je neki Vlah kupio za Postranjane (*DA* 17, 2125, 93). U ožujku 1697. hajduci iz Korjenića ukrali su Župljanima 52 grla stoke (*DA* 17, 2125, 147, te dokument bez broja datiran 18.3.1697.). Vlasi su u Konavlima ubili Nikolu Čobanovića iz Popovića, njegovo tijelo pronađeno je u travnju 1697. (*LC*, 38, 163v-164v). U lipnju 1697. u Novi su se uputili predstavnici konavoskih sela Mihanića, Đurinića, Višnjica, Mrcina, Držojevića, Grude, Moljevine i Kune kako bi se osobno požalili na hajdučke pljačke. Hajduci uzvraćaju tužbama da su Konavljani iz Gunjine počinili više umorstava, opljačkali 6 kuća u Prjevoru i odnijeli dosta stoke (*DA* 17, 2125, 160, 163). U kolovozu 1697., po nalogu Burovića iz Novog, Vlasi iz Krševica i Zubaca opljačkali su nekoliko kuća u Vodovadi kako bi naplatili neki dug (*DA* 17, 2125, 171). Istodobno, hajduci iz Zubaca krali su u Butkovini (*DA* 17, 2125, 177).

jasnije govori optužba Dubrovčana iz prosinca 1693. godine, prema kojoj su hajduci od početka Morejskog rata na području Republike pokrali ukupno 20.000 grla stoke.²⁷

Vladavina anarhije i hajdučko nasilje u neposrednoj blizini, kao i na samom području Republike, pretvarali su i dubrovačke podanike u hajduke. Otežano kretanje zbog neprekidne opasnosti onemogućilo je ili u najmanju ruku otežalo uhodanu robnu razmjenu, nabavku neophodnih živežnih namirnica, napasanje stada i na domaćim i na hercegovačkim pašnjacima, koje su dubrovački podanici obilato koristili. Paraliza uobičajenih životnih tokova dovela je do osiromašenja i gladi, čemu su uvelike pridonijele i pljačke. Više podataka govori o strašnoj gladi dubrovačkih i osmanskih podanika izbjeglih u Republiku. Izbjegli Vlasi, smješteni u hanu na Brgatu koji je služio kao kontumac, umirali su od gladi u pravom smislu riječi.²⁸ Neki dubrovački podanici, pak, bili su spremni otići bilo gdje trbuhom za kruhom, pa makar u mletačku vojsku, samo da prežive.²⁹ Neki su čak skapavali od gladi jer više nisu imali teglećih životinja kojima bi prenijeli žitarice do prvog mlina da dobiju brašno za kruh!³⁰ Uz glad, harala je i kuga, najpogubnija 1691., kada je kosila u samome Gradu te, koliko je poznato, u Dubravici (Primorje), Grudi i Radovčićima (Konavle).³¹ Dvije su teorije o tome kako je kuga zahvatila dubrovačko područje. Prema jednoj teoriji odgovorne su služavke iz dubrovačke bolnice koje su iz Hercegovine donijele u Grad zaraženu robu, pa se zato ova epidemija i naziva »La peste delle serve«. Druga je mogućnost da su kugu na dubrovačko područje donijeli hajduci jer su, ne obazirući se na kontumacijske propise, iz Hercegovine preko dubrovačkog područja neprekidno prenosili plijen koji je mogao biti okužen i zarobljenike koji su mogli biti zaraženi.³² Štoviše, kacamorat u Stravči u jednom pismu vladi izričito navodi da je kroz Konavle u lipnju 1690. prošla hajdučka četa s pokradenom imovinom nekog bega netom umrlog od kuge.³³

²⁷ J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 2: 315, 316 (iz pisma Dubrovčana Serafinu Boni u Veneciji, 9.12.1693).

²⁸ DA 17, 2132, 90 (Pero Grankosić Sanitetskom uredu o staroj Vlahinji u hanu na Brgatu koja je umrla od gladi, te o ostalim Vlasima koje u hanu čeka ista sudbina, Brgat, 19.1.1691.).

²⁹ DA 17, 2132, 122 (konavoski knez o gladi u Vitaljini, o četrnaest Vitaljana koji su bili spremni otići trbuhom za kruhom bilo gdje, a šest Vitaljana već je zarađivalo za život u mletačkim konjanicima, 2.3.1691.), 115 (Stjepan Valović, kacamorat u Kliševu o kugi i gladi u Kliševu, 29.1.1691.).

³⁰ DA 17, 2131, 70 (konavoski knez o Mrcinjanima kojima su izginule tegleće životinje jer ih zbog opasnosti nisu smjeli voditi na pašnjake. Mrcinjanima skapavaju od gladi jer nemaju čime prebaciti žitarice do mlina u Ljutoj, Cavtat, 1.10.1686.).

³¹ U siječnju 1691. godine u Dubravici je od kuge umrlo dvoje ljudi. Kacamorat Kliševa Stjepan Valović dao ih je pokopati podalje od sela, a na grobove je dao navaliti velike hrpe kamenja. Moli da mu iz Grada pošalju vojnika saniteta. Upozorava kako u Kliševu vlada strahovita glad koja će tamošnje stanovništvo dokrajčiti prije nego što to učini kuga (DA 17, 2132, 115. Đuro Orlić, »Dubrovačke vijesti o epidemijama u Bosni i Hercegovini u XVII vijeku.« *Grada Naučnog društva BiH* 2 (1956): 63. Bogumil Hrabak, »Kuzne rednje u Bosni i Hercegovini 1463-1800.« *Istorijski zbornik-Banja Luka* 2 (1981): 24). Istodobno kacamorat s Grude izvještava da su u kući Ivana Lovca, netom umrlog od kuge, oboljeli i jedan dječak i jedna djevojčica. Ivan Lovac donio je zarazu na Grudu po povratku iz Grada. Knez je tražio pomoć bojeći se da će zaraza zahvatiti čitave Konavle. Gruda je pod izolacijom, a isto tako i Radovčići, gdje su oboljeli Rado Jerinić i Marko Ljubić (DA 17, 2132, 108, 118).

³² Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. IV, sv. 2. Beograd: SKA, 1942: 29, 30 (dubrovački Senat piše Matu Pozzi, svom poslaniku u Beču, da mletački hajduci neprekidno dovode turske robove u Rijeku dubrovačku ne obazirući se na kontumacijske mjere, 7.8.1690.), 41 (Senat piše Pozzi da mletački vojnici na Carini i s okolnih meteriza u doba opasnosti od kuge trguju s Vlasima i slobodno prolaze dubrovačkim tлом. Senatori tvrde da uopće ne znaju kako će Republiku očuvati od kuge u takvim okolnostima, 4.9.1690.), 74 (Senat istome, hajduci dubrovačkim područjem svakodnevno pronose pokradenu robu iz zaraženih hercegovačkih kuća. Dubrovčani su im zato zabranili prolaz, 21.11.1690.).

³³ DA 17, 2132, 3 (Serafin Bona, Stravča, 16.6.1690.).

Brojni sanitetski službenici javljali su dubrovačkoj vladi o hajdučkim pljačkama na području dubrovačkih pograničnih sela.³⁴ Dakako, nije se moglo utjecati ni na druge popratne pojave toga doba kao što je suradnja dubrovačkih podanika s hajducima, otmice, umorstva. U svemu tome sudjelovali su i neki vojnici saniteta.³⁵ O izbjegavanju neposrednog kontakta nitko nije razmišljao. Primjerice, u trenutku najneposrednije opasnosti stanovnici Čepikuća su u svom selu Vlasima prodavali usoljene srdele. Slučaj je ostao zabilježen zahvaljujući nedoličnom ponašanju dubrovačkog plemića, kacamorta oblasti Čepikuće (glavni asistent saniteta), kojega je vladi prijavio Antun Điković, kacamorat sela Čepikuće (asistent saniteta). Naime, jedan je mještatin došapnuo plemiću: »Gosparu, sad su sedam konja Vlasi ovdje u selu natovarili« a gospodar je odvratio: »Potom zora bude, bježmo odavde da nas ova čeljad ne impeštaju.«³⁶

Paklene okolnosti, kako u neposrednoj blizini, tako i na samom području Republike, utjecale su na dubrovačke podanike, čija je i inače sumorna svakodnevnica sada postala neizdrživom.

Vlada ih je pokušavala obuzdati različitim odredbama, braneći im suradnju i s hajducima i s nehajducima, osim uz njena uputstva i kontrolu. No, ako je neutralnost dubrovačke države bila jedva održiva na političkom planu, u praksi je pogotovo bila nemoguća. Ako su stroga naređenja, zabrane i prijetnje tammicom, galijom i konopcem ikada uludo izrečene, onda je to sigurno bilo u

³⁴ U listopadu 1686. oko sedam stotina hajduka iz Opuzena haralo je u Visočanima i Smokovljanima nakon neuspješne pljačke u Hercegovini. Popljačkali su kuće, istočili vino i pokrali oko 400 grla stoke, o čemu je vladu izvjestio vojnik saniteta u Ošlju (DA 17, 2131, 88, 116). Kacamorat Brgata izvjestio je u siječnju 1692. o hajducima koji su Osočanima pokrali stado dok je neovlašteno paslo na hercegovačkom pašnjaku (DA 17, 2132, 220). U svibnju 1692. već spomenuti Pavo Andrin, vojnik saniteta u Kliševu, pratio je preko granice Kliševca koji je htio naplatiti dug od nekog Vlaha. Na povratku naišli su na hajduke iz Obrča koji su zarobili vojnika pod optužbom da uhodi za Turke. Zatražili su od njega 20 cekina otkupa. Vojnik je iznos uspio spustiti na 16 cekina. Dio te svote hajduci su mu oteli odmah, a ostalo će im donijeti za 8 dana. Ako to ne učini, hajduci će ga naći i ubiti (DA 17, 2125, 68). U rujnu 1697. hajduci iz Grahova oteli su spomenutu Stanu Stojanovu, Vlahinju iz Taleža, sluškinju Miha Keleza u Postranju, te Niku Ivana Ljubojeva, dok su žele na obližnjem brdu. Vojnik saniteta pronašao je na mjestu otmice šaku kose, kosijer i uzicu. Kao što je već rečeno, Vlahinju Stanu spasio je neki kurir i odveo je u Trebinje, odakle se vratila u Postranje. Nika je uspjela uteći (DA 17, 2125, 186, 188). Vojnik saniteta Vodovade izvjestio je u veljači 1698. o pljački koju su počinili Vlasi iz Kruševica (DA 17, 2125, 209). U svibnju 1698. Pavo Uskok, vojnik saniteta u Vitaljini, javlja da Vlasi namjeravaju razoriti stran Orsata Sorga u Vodovadi. Radi se osveti za pogibiju Miha Mravčevića, Vlah iz Prijedora, kojega je u sukobu ubio Pero Brajović iz Mikulića upravo ispred tog stranja (DA 17, 2125, 233).

³⁵ U siječnju 1687. vojnik saniteta Brgata svjedoči o dubrovačkim podanicima sudionicima u hajdučkom prepadu na dvije karavane (DA 17, 16, 1675). Istodobno, na Brgatu su uočeni dva Vlaha i dvije Vlahinje kako nose vreće kruha kupljenog od Brgaćanina Marina Kristova. Svjedoci su odmah obavijestili vojnika saniteta. Pokrenuta je istraga u kojoj je utvrđeno da je Marin Kristov osmanskim podanicima prodavao i oružje (DA 17, 2052, 96). U srpnju 1690. Dubrovčani vode istragu protiv Nikole Orepića, Matka Koprivice, Đuriše Nikolina, Nikolu Gvozdena, hajdučkih jataka u Stravči, i tamošnjeg vojnika saniteta. Opuženi su za jatakovanje s hajducima, koje su upozorili da neki Turci imaju namjeru doći u Stravču (DA 17, 2053, 8). U svibnju 1698. vojnik saniteta Vitaljine svjedoči o osvetničkim prijetnjama Vlaha zbog navodnog umorstva njihova sunarodnjaka u Konavlima (DA 17, 2125, 233). U ožujku 1699. Osočani su ubili dvije Vlahinje, majku i kćer prezimenom Jaljević, u selu Lopoč na osmanskom području, u neposrednoj blizini Osojnika. Naime, u Primorju su učestale pljačke otkako je Nikola Jaljević, sin i brat ubijenih, počeo špijunirati za Turke i Vlaha. Osim toga, Jaljević je ubio jednu Salačku. Po naređenju Malog vijeća, šest Osočana i šest vojnika, među njima i vojnik saniteta Ivan Kolenda, krenuli su u potragu za Jaljevićem. Pokušavajući iznuditi priznanje gdje se Jaljević krije, Osočani i vojnici ubili su njegovu suprugu i jednu kćer. Drugu kćer teško su ranili. Nakon istrage, koju su proveli dubrovačke vlasti, vojnik saniteta osuđen je na 4 mjeseca neplaćenog rada za dubrovačku državu (DA 17, 2051, 60).

³⁶ DA 17, 2053, 23 (Antun Điković, kacamorat u Čepikućama, 2. i 7. ožujka 1691.).

³⁷ Godine 1668. hajduci su u Konavlima ubili četiri Turčina. Zabrinuti konavoski knez bojao se osvete sunarodnjaka pobijenih, kojima nitko neće moći dokazati da dubrovački podanici nisu imali udjela u tom pokolju jer su upravo tih dana Konavljani Pero Bronzan i Ivan Kovačić Škadrica neprekidno pljačkali po hercegovačkim selima. Bolje bi bilo kazniti nekoliko Konavljana, objesiti bar jednoga, nego izgubiti čitave Konavle, koje će ljutiti Turci savrniti sa zemljom, zaključio je knez (R. Samardžić, *Borba Dubrovnika*: 385, 386. DA 17, 2129, 98).

S druge strane, u studenome 1692. Dubrovčani su optužili hajduke za poharu više primorskih sela iz osvete jer su Primorci pripomogli osmanskoj obrani Popova. Mlečani su pak tvrdili da su hajduci poharali tek dvije primorske kuće onih koji su se borili na strani Osmanlija. Mjesec dana kasnije, Dubrovčani su se žalili na Porti da su hajduci iz istog razloga poharali sva primorska sela od Osojnika do Slanoga (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, IV, 2: 218, 229).

doba ratova kakav je bio Morejski. I dubrovački su se podanici tada prilično oštro raslojavali na hajduke i nehajduke, potičući tako osvetničku reakciju sučeljene strane iz Hercegovine.³⁷ Apсурd u Hercegovini, gdje su hajduci pljačkali i ubijali vlastite sunarodnjake, vladao je i u Dubrovačkoj Republici. Dubrovački su hajduci nasrtali na svoje sunarodnjake nehajduke. Dubrovački su nehajduci progonili i hvatali svoje sunarodnjake hajduke.³⁹

Klima bezvlašća u Hercegovini predstavljala je pravu priliku: »Pođmo, sad je raspus, možemo zahititi životinje u turskomu, neće nam niko ništa« - bio je neoborivi argument koji se krišom širio dubrovačkim područjem,⁴⁰ privlačeći i »gladne i gulozne«.

Unatoč svim mjerama i prijetnjama dubrovačkih vlasti, odlazak u hajduke s područja Republike bio je redovita pojava. Potraga za imenima dubrovačkih hajduka provodila se češće u Konavlima, potom i u Župi i Primorju.⁴¹ Drugog svibnja 1684., nedugo nakon što se Venecija uključila u rat protiv Osmanlija, Senat je proglasio smrtnu kaznu za one koji se u roku od osam dana ne vrate kućama iz hajduka. Dvadeset i drugog svibnja Senat je produžio rok do 15. lipnja 1684. godine za sve one koji nisu osuđeni za konkretno nedjelo počinjeno s hajducima. Sutradan je donesena dodatna odredba prema kojoj će svatko tko nije počinio konkretno nedjelo dobiti 100 dukata nagrade ako privede dubrovačkog podanika koji je nedjelo počinio.⁴² Tijekom travnja godine 1687. Dubrovčani su donijeli dvije odredbe u vezi svojih podanika, hajduka. Jedan plemić upućen je s vojnicima u Gruž, gdje će pohvatati dubrovačke hajduke, a ako budu pružali otpor može ih dati pobiti. Koncem mjeseca, 150 vojnika s dubrovačkim plemićem na čelu uputilo se u potragu za dubrovačkim hajducima. Vojnici su krišom krenuli iz Grada s dozvolom da ubiju svakoga tko pruži otpor. U lipnju 1692. Senat je opet pozivao kući dubrovačke hajduke koji se nisu ogriješili o zakon. U travnju 1693. nudio je onima koji su još uvijek u hajducima službu u mornarici napuljskog kralja, jamčeći im neometan boravak na području Republike do odlaska u Napulj.⁴³ Dakako, Dubrovčani su po potrebi poduzimali korake protiv hercegovačkih hajduka koji su na

³⁸ U prosincu 1686. žale se Konavljani na hajduke iz Prijedora, među kojima su prepoznali sunarodnjake Nika Metkovića, Ivana Vrnjasa, Ivana Kušelja i Đura Markovog (Mikulići) te Mata Marina i Miha Pavlovog (Pločice), koji su u Konavlima opljačkali 3 vola i više ovnova (DA 17, 2131, 84). U ožujku 1694. hajduci, među kojima su bili dubrovački podanici Nikola Krilin iz Čepikuća i Ivan Barkidžija iz Lisca, napali su Pera Nikolina iz Lisca i vezali ga, a potom su isto učinili i s Jozom Lučinom iz Dola. Tražili su 22 dimije otkupa za prvog, a 15 cekina otkupa za drugog (DA 17, 2125, 55). Inače, Ivan Barkidžija pobjegao je u hajduke nakon što je u rujnu 1693. godine ubio sumještana Pava Stjepanovog (Tolju) (LC, 32, 184, 184v, 217v-219, 231v-233, 240v). U ožujku 1697. hajduk Pero Cvjetin iz Stravče opljačkao je s drugim hajducima Nika Mihajlova iz Brotnica i Pijerka Baletina iz Stravče. Prijetio je da će ih pobiti ako ne otkupe pokradenu im stoku i tražio od njih da mu plaćaju harač (DA 17, 2125, bez broja, datiran 11.3.1697.). U studenome 1697. Pero Grdanović iz Stravče opljačkao je svoje selo s četiri hajduka i odveo 4 goveda (konač listopada), dan poslije odnijeli su 50 komada sitne stoke, a potom još 30 grla. Inače, Grdanović je izveo još jedan napad na Stravču zajedno s 80 hajduka među kojima su bili Duka Jakšić i Mitar Haćimović (DA 17, 1686, 7).

³⁹ U studenome 1686. godine Župljani su uhvatili dubrovačkog podaniku Nikolu Bogišića koji je pljačkao s hajdučkom družinom iz Perasta. Istodobno, bratimi iz Stravče gonili su Pera Klarića iz Lovornog, lopova, vjerojatno hajduka, a on je u posljednjem trenutku uspio ujuriti u crkvu u Stravči. Kad ga je svećenik pokušao zaštititi, bratimi su mu odbrusili: »I ti dum Frano pokrivaš lupeže, i tebi donose kvartijere mesa.« (DA 17, 2131, 113, 115).

⁴⁰ Navedene riječi izrekao je Brgačanin Frano Matkov Vojvodić (DA 17, 16, 1675).

⁴¹ DA 17, 2052, 13 (istraga o Konavljanima u hajducima, 27.6.1684.), 93 (istraga protiv uhićenih dubrovačkih hajduka Jakova Nikolinog Uhođića iz Uskoplja i Župljanina Ilije Pavlovog Čunjica, 30.4.1687.); DA 17, 16, 1665 (istraga protiv Konavljana, hajdučkih jataka, 1684.), 1670 (isto, 30.9.1687.), 1671 (isto, 1687.), 1675 (istraga protiv Župljana u hajducima, 1687.); CR (Acta Consilii Rogatorum, serija 3, PAD), 128, 222v (odluka Senata o provođenju istrage protiv Primoraca koji su sudjelovali u hajdučkoj navali na stonsku skalu, 22.4.1687.). DA 17, 2052, 14 (istraga protiv Đura Vragolova, Konavljanina iz Brotnica, 23.5.1689.).

⁴² CR, 127, 2 (odredba Senata, 2.5.1684.), 19 (isto, 22.5.1684.), 19v (isto, 23.5.1684.).

⁴³ CR, 128, 214 (odredba Senata, 5.4.1687.), 222v (isto, 22.4.1687.), 225v (isto, 29.4.1687.). CR, 132, 102v (odredba Senata, 29.6.1692.), 217 (isto, 14.4.1693.).

području njihove države počinili zločine, pa su tijekom Morejskog rata više njih pogubili.⁴⁴

Prijetnje i pozivi naveli su neke dubrovačke hajduke da se vrate u svoja sela, no čini se da su bili voljni iskoristiti prvu priliku da se ponovno odmetnu. Godine 1687. kući se vratilo nekoliko Konavljana »ma su tjeli od skoro i opet otiti u hajdučinu, da im se namjeri otišli bi udilje, i ovo sam čuo od njih istijeh govoriti«, tvrdio je netom uhićeni hajduk iz konavoskog Uskoplja.⁴⁵ Uistinu, nekoliko mjeseci kasnije, neki od njih opet su bili u hajducima.⁴⁶

Neki dubrovački podanici bili su s hajducima tek jednom ili nekoliko puta, nakon čega su se vraćali kući uz žarke nade da dubrovačke vlasti neće doznati za njihov izlet. Neki od njih pokazali su se krajnje nevještima u hajdučkom poslu: dok su hajduci jednom prilikom (1687.) pljačkali karavanu koja se kretala iz Dubrovnika, njihovi sudrugovi, dubrovački hajduci, nisu se uspjeli ni snaći. Nagrada koju su dobili odgovarala je udjelu u akciji: »to vam za vino, kad niste s nami bili, veće vas udio ne može doć, a to vam davamo neka drugu rotu dođete s nami« - obrazlagao je harambaša udijelivši nekima po cekin, nekima dva, nekima po nekoliko grošeta.

Dubrovačke vlasti pokrenule su temeljitu istragu o toj pljački i utvrdile da je u njoj sudjelovalo tridesetak Župljana. Doznavši i imena onih koji su se priključili hajducima u prepadu na karavanu voska, koja se kretala prema Dubrovniku, te onih koji su sudjelovali i u drugim pljačkama i prepadima, vlada ih je preko župskih kaznaca pozvala da slobodno dođu pred ispitivača Frana Ragninu i dadu iskaz o prepadima u kojima su sudjelovali, nakon čega se mogu slobodno povući. Dakako, odazvala se tek trećina prozvanih Župljana.⁴⁷

Za razliku od »nevještih«, drugi, okorjeli u pljačkama, nisu se smjeli zadržavati u svojim selima, pa su ih krišom obilazili. Najpoznatiji su bili sljedeći:

Dubrovčani su u dva navrata raspisivali tjeralicu za Đurom Vragolovom, koji se hajducima priključio na samom početku Morejskog rata i sudjelovao je u više hajdučkih pljački. Uhitili su ga u svibnju 1689. godine i ispitali. Tijekom istrage ukratko je opisao što je sve radio nakon bijega iz Republike: »Prva dva godišta bio sam s hajducima, druga dva sto sam ranjen u Perastu bivši bio ranjen u nogu kad sam bio s hajducima, jedno godišta bio sam na fusti a jedno došo sam na Carinu harambaši Miladinu i potežem platu.« Vragolov je zadavljen u tamnici u dva sata u noći s 27. na 28. svibnja.⁴⁸

⁴⁴ Dubrovčani su uhitili i smaknuli Radojicu Kovačevića i Mirčetu Deanovića (1688.), te Radoja Boića (1696.) (S. Nazečić, »Hajdučke borbe oko Dubrovnika u drugoj polovini 17 vijeka i naša narodna pjesma.: 35, 36). Prijevaram su se poslužili 1685. godine, kada su se prema Cavtatu kretali hajduci s nekoliko zarobljenih Turaka i zaplijenjenom karavanom. Tada su naišli dva dubrovačka kapetana koji su hajducima rekli da moraju inscenirati sukob s njima zbog prisustva Turaka. Pucat će na hajduke ali iz praznih pušaka. Uskoro je uslijedio napad na hajduke, ali iz punih pušaka, tri hajduka su odmah ubijena. Preživjeli su se počeli povlačiti ostavivši i karavanu i zarobljenike i svoje kabanice i vreće. Izginulo ih je još deset, a više ih je ranjeno. Godine 1692. dubrovačka je vlada uputila u Trebinje dvanaest dubrovačkih podanika kako bi ubili hajduka Savu Miletinog (B. Hrabak, »Trebinje, Popovo i donja Neretva: 73, 74, 91).

⁴⁵ DA 17, 2052, 93 (iz iskaza Jakova Nikolinog Uhodića i Ilije Pavlovog Čunjića, 30.4.1687., radi se o Konavljanima Petru Voihniću, Petru Crnokuru, Matku Mantalici, Đuru Andrinu, Petru Bastohanu i Paskoju Ivanovu).

⁴⁶ DA 17, 16, 1670 (istraga protiv dubrovačkih hajduka koji su nasilno oslobodili uhićenog sudruga Nikolu Perčića, 30.9.1687., u oslobođanju su sudjelovali spomenuti Petar Bastohan, Petar Crnokur i Matko Mantalica te Ivo Marka Katusića iz Gabrila).

⁴⁷ DA 17, 16, 1675 (istraga je provedena 1687. godine).

⁴⁸ B. Hrabak, »Trebinje, Popovo i Donja Neretva...: 72, 74. DA 17, 2052, 13 (iz istrage protiv Stjepana Lukinog Ždera Voihnića iz Močića, 27.6.1684.), 14 (istraga protiv uhićenog Đura Vragolova, 23.5.1689.). CR, 130, 70 (odluka Senata o smrtnoj presudi za Đura Vragolova, donesena 27. svibnja 1689. godine, 11 plemića glasalo je za, a 7 protiv ove presude).

Pero Bronzan (Vignji), Ivan Kovačić Škadrica, Đuro Alaga (obojska iz Mihanića) također su znameniti hajduci Morejskog rata, a Bronzan i Škadrica bavili su se hajdučijom i u Kandijskom ratu. »Čuo sam, Gospodo, da svak vika na njih trojicu da su oni bili glavari od svih Konavljana koji su bili u hajducima«, kazao je jedan od svjedoka, kaznac S. Martina Nikola Saulović, za vrijeme istrage koju su dubrovačke vlasti vodile protiv navedenih 1684. godine. Saulović je posvjedočio i o jednoj pljački koju su spomenuti počinili u okolici Prijedora: »... anci, nahodeći se ja na Petrov dan na časti u Pavlju brdu, tu čeljad govoraše da kad su plijen zaplijenili za Prijedorom, da je jedna Vlahinja zaklinjala Petra Bronzana mukom Božijom da joj ostavi jedno bravče i da joj nije ni jedno tlo ostaviti negoli je sve odavno i tu se govorilo da su rečena trojica najveće poglavice bili među Konavljanima i najveće zlo činili, i harambaše bili, i to sve Konavli znadu, i najveća vojska na njih stala je.« Nakon te pljačke koju su čini se počinili usred bijela dana, Pavo Fjorović, kaznac Vodovađe, kazao im je: »Zašto ovo činite, koliko će naša Gospoda imat fastidija s ovoga i mi siromasi patiškati, ovako bjelodanje da plijenite.« Nikolu Jančića, drugog svjedoka, dubrovački su hajduci jedne noći zvali da im se pridruži: »Hodi da ti mi damo vina gori na gumnu i da dođeš šnami da štogod zajmimo životinje turske oli vlaške.« »Ivan Škadrica, Đuro Đukan, Đuro Alaga, sva tri iz Mihanića, sveđ su žudjeli i Boga molili da se prije rat učini da otiđu hajducima i oni su najprije otišli šnjima...«, dodao je Nikola Matov Kanjuo iz Mihanića.⁴⁹

Osim navedenih, u zapisnicima su zapisani i mnogi drugi dubrovački hajduci. Mnoga imena zabilježena su i u pritužbama osmanskih vlasti i njihovih podanika.⁵⁰

⁴⁹ DA 17, 16, 1665 (istraga protiv Konavljana koji su se oglušili na pozive vlade i nakon 15. lipnja 1684. još su uvijek bili u hajducima, 1684.). Kao hajduci navode se i: Pero Brajović iz Mikulića, Ivo Paljetak iz Poljica, Stjepan Caputović Marinović iz Pridvorja, Nikola Stjepanov Gvozden iz Dube, Vidak Carević iz Čilipa, Stjepan Pavlov Caputović i Pavo Brgulović iz Butkovine, Stjepan Milanić rečeni Mišević, Miho Matkov Redžo, Raič Petrov, Matko Koprivičić, Nikola Petrov Baletin, Ivan Vukotić, braća Pavo i Boško Orepić svi iz Stravče, Miho Kurajica, Miho i Mato Lučić, Ivan Vragolov, Mato Martinović svi iz Brotmica, Petar Bastohan iz Jasenice, Petar Popić iz Kune, Nikola Rašić (Drvenik), Pero Madešković (Drvenik), Marko Đurišin i Miho Markov Katušić svi iz Gabrila, Đuro Radin i Raosav Letunić iz Mihanića, Nikola Bronzan (Vignji), Ivan Hidža (Vignji), Miho Koprivica (Radovičić), Stjepo Bečić, Mato Markov Rešetar (Čilipi), Miho Borovinović (Čilipi)

Spomenuti Ivan Škadrica i Ivo Paljetak, zajedno s Perom Štoketinim iz Pločica, Đurom Urjevičem iz Ljute, Božom i Nikolom Petrovim braćom Iva Paljetka, pod vodstvom Vlahuše Glumca iz Ljute, pokušali su godine 1676. počinuti pljačku u Mokrinama koja je tragično završila. Vodič im je trebao biti Jovan Lončarević iz Mojdeža, no on ih je izdao i upozorio Mokrinjane. Kad su Konavljani stigli, Mokrinjani su ih dočekali spremni, ubili Nikolu Petrovog Paljetka, Đura Urjevića ranili, a Škadrica je jedini uspio pobjeći. Mokrinjani su preostale zarobili i oslobodili kad su im platili otkup. Konavljani i Vlasi zataškali su događaj, koji se nije spominjao do svibnja sljedeće 1677. godine, kada je Vlahuša Glumac u Mrcinama u svađi odsjekao ruku Jovu Kneževiću, Vlahu. Uskoro se pojavio novski kadija pred kojim su Vlasi prvi put spomenuli prošlogodišnju pljačku zbog koje je i došlo do okršaja u Mrcinama. Dubrovačke vlasti pokrenule su rigoroznu istragu, no spomenute Konavljane nisu uspjele uhititi (DA 17, 2051, 92).

⁵⁰ U rujnu 1685. Ibrahim, susjed Dubrovčana, žali se na dvije pljačke koje su proteklih mjeseci počinili Stravčani i Dubljani, Đuro Kolić i Petar Brailović, pokravši četrdeset grla krupne stoke, nešto odjeće i sjekiru (AT, B 52, 33). U prosincu 1686. hajdučki harambaše Niko Vuković i Periša žale se na Konavljane iz Bana koji su ih pretukli i pokrali im 6 grla sitne stoke (DA 17, 2131, 106). Istodobno, žali se Sulejman Čelebija Murtošubašić kako su Konavljani Andrija, Petar i Nikola Bogišić, Nikola Puhović, Marko Đurić i Matko Demović provalili u kuću njegovih kmetova u Prijedoru, pokrali su sve što su mogli ponijeti, muža i ženu su ubili, njihova sina oveli, međutim uskoro su ga pustili (AT, B 53, 38). Istodobno se i vlaški knez Vuk Jovanović žali na palež i pljačke koje su počinili Župljani na čelu s harambašom Stjepanom Kelezovićem iz Postranja (AT, B 53, 44). U siječnju 1687. Konavljani su pokrali 18 volova trebinjskim Turcima (DA 17, 2052, 94), a Ibrahim-aga Hajdarović piše Dubrovčanima kako je Miho Arbanas iz Ljute svojedobno ukrao pšenicu koju su njegovi kmetovi za njega kupili u Konavlima. Konavoski knez je dosudio u Hajdarevićevu korist no Arbanas još nije nadoknadio štetu (AT, B 53, 36). U travnju 1687. Dubrovčani su uspjeli uhititi hajduke, Konavljana iz Uskoplja Jakova Nikolinog Uhođića te Župljanina iz Kupara Iliju Pavlovog Čunjica. Obojska su bili s hajducima na osmanskom tlu, gdje su vrebali na Turke i pandure kako bi ih opljačkali i oveli. Na koncu, zarobili su dva Vlahu i krili se na Obodu (DA 17, 2052, 93). Godine 1687. Konavljani su sudjelovali u hajdučkom prepadu na Sutorinu. Uslijedila je osveta Novljana u Konavlima. Jednog hajduka iz Konavala dočepali su se osmanski panduri i odrubili mu glavu (DA 17, 16, 1671. AT, B 52, 39). U prosincu 1687. Konavljani iz Površi, naročito oni iz Mrcina, uputili su se s hajducima u pljačku Turaka. Crnogorci su iskoristili odsustvo Mrcinjana i opljačkali im selo do temelja (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. IV. sv. 1: 310). Godine 1688. Konavljani su pokrali 8 volova u Dračevici (DA 17, 16, 1680). U

Pored sudjelovanja u hajdučiji, dubrovački su podanici i na drukčije načine radili ono što se njihovim gospodarima nikako nije sviđalo.

Neki su posredno pripomagali hajducima tako što su od njih otkupljivali plijen netom otet u Hercegovini ili čak na samom dubrovačkom području.⁵¹

Drugi su primali na čuvanje imovinu Vlaha, što je još više mamilo hajduke na dubrovačko područje. Kad je dubrovačka vlada godine 1687. pokrenula istragu protiv onih koji su čuvali vlašku imovinu, ustanovila je da su Vlasi iz Kruševica, Mojdeža, Prijjevora, Zubaca, Zdoča, Žvinja u Konavlima pohranili oko 840 grla stoke. Hajduci, većinom njihovi rođaci i sumještani, i neznatim dijelom Vlasi nehajduci, uspjeli su pokrasti 730 grla.⁵²

Osim navedenih angažmana, od kojih je svaki nosio rizik, materijalnu štetu i pogibiju, dubrovački su podanici tijekom Morejskog rata u više navrata potaknuli osvetničke sukobe, odnosno prave male ratove u kojima su pretrpjeli dodatne gubitke. Ti su ratovi trajali u razdoblju od 1689. do 1699., kada su ubili deset mletačkih, odnosno odmetnutih osmanskih podanika. Veći dio umorstava počinili su u goloj samoobrani ili u sukobima koje je u pravilu izazvala druga strana,⁵³ a dio su počinili iz krvne osvete.⁵⁴ Najpogubniji je bio osvetnički rat koji je trajao čak devet

siječnju 1696. Lovro Miletić iz Postranja ukrao je 9 volova Simi Jakšinu, Vlahu. Kancelar župskog kneza natjerao ga je da vrati pokradeno (*DA* 17, 2125, 95). U srpnju 1697. jedan Novljanin se žalio da ga je pokrao Ivan iz Butkovine (*DA* 17, 2125, 164). U lipnju 1698. Đuro Kojkalo iz Ravnog žalio se u dva navrata na dubrovačke podanike koji su pokrali i nasmrtno isprebijali neke Vlahu (*DA* 17, 2125, 243, 247). U studenome 1698. žalio se serdar Miško Kadjević kako mu je Glumac iz Lisca pokrao konje, a Mravinci oružje i odjeću (*DA* 17, 2125, 227).

⁵¹ Tijekom istrage provedene 22.6.1684. Dubrovčani su utvrdili da su hajdučki plijen otkupljivali stanovnici Petrače, Čibače, Čelopeka, Postranja, Brgrata, Kupara (*DA* 17, 16, 1664). Godine 1687. Dubrovčani su proveli istragu protiv Konavljana kod kojih su Vlasi pohranili svoja stada da ih zaštite od hajduka. Utvrdilo se da su hajduci veći dio pokrali, a ponešto od toga otkupili su pojedini Konavljani (*DA* 17, 16, 1674).

⁵² *DA* 17, 16, 1674 i *DA* 17, 2125, 289 (popis Konavljana iz Mrcina, Pičeta, Butkovine, Dunava, Zastolja, Pavljeg Brda, Vodovade, Vataša i Bana koji su čuvali vlašku imovinu, 1687.). Usporediti s B. Hrabak, »Trebinje, Popovo i donja Neretva...: 78.

⁵³ U listopadu 1696., Majkovic Stjepan Đurin »Milić« ubio je u Majkovima Donjim hajduka Mihajla Mitrovog braneći, zajedno s ostalim Majkovicima, svog sunarodnjaka Ivana Pandu kojeg su hajduci htjeli ubiti (*LC*, 37, 117-117v, 119-120. *DA* 17, 1686). U prosincu 1696, Miško i Radiša Kadjević iz osvete su napali i opljačkali Pavlića Paskojeva iz Majkova Gornjih. Otelu su mu sina Paskoja. U siječnju 1697. Damjan Kadjević i njegovi hajduci pokrali su u Majkovima Gornjim 300 grla stoke, ubili Boška Radina, njegovu trudnu ženu i dva brata Delije. Uslijedile su pljačke po cijelom Primorju (*DA* 17, 2125, 118, 126. *DA* 17, 2125, 142). Godinu dana kasnije isti su hajduci pokrali iz Grgurica oko 320 grla stoke (*DA* 17, 2125, 220). U listopadu 1696. Baro Božin (Brगत) je u dubrovačkom predgrađu Pločama ubio Vlahu Vasilja Kaluderovića, hajduka harambaše Mitra Haćimovića, jer je pogrdno govorio o Dubrovčanima. U sukobu noževima Baro Božin je ranjen (*LC*, 37, 118-118v). Sljedeće godine osvetio se harambaša Haćimović otevši Brgačanina Matka Vojvodića i opljačkavši Stravču. Hajdučki vojvoda Duka Jakšić, koji je pljačkao zajedno s Haćimovićem, oteo je Župljanina Boška Drobarevića (*DA* 17, 2125, 182. *DA* 17, 1686, 7. *DA* 17, 2125, 203, 307). Godine 1700. Haćimović je Bara Božina izazivao na megdan zbog umorstva Kaluderovića, a kako je Baro bio voljan odazvati se, Dubrovčani su ga zatvorili da izbjegnu skandal (*DA* 17, 3346, 5, te dokumenti bez broja datirani 25.7.1700. i 26.7.1700. Hamdija Hajdarhodžić, »Neki podaci o stanju na dubrovačko-hercegovačkoj granici poslije Karlovačkog mira: 279). Koncem veljače 1698., Konavljanin Pero Brajović (Mikulići) počinio je dvostruko umorstvo nad hajducima i tako dao povoda za nove osvete. Brajović se prvo sukobio s pijanim hajducima koji su ispred stranja u Đurinčićima terorizirali njegova prijatelja Ivana Kisu. Ubio je Miha Mravčevića, Vlahu iz Prijjevora (*DA* 17, 1686, 9. *LC*, 40, 6-6v). Dan kasnije u Mikulčićima je ubio Nikolu Šarova, Vlahu iz Dračevice. Navodno nije bilo sumnje da je Vlah u Mikulčićima uohodio za pljačkaše (*DA* 17, 1686, 10). Brajović je pobjegao u Perast i zaposlio se na jednoj navli. Petnaestak dana nakon što je počinio umorstva, pismenim je putem molio oprost od kneza i vlastele (*DA* 17, 2125, 215). Poslije toga uslijedili su hajdučki upadi duž cijele dubrovačke granice. Hajduci i Crnogorci ubili su na Bosanci Pava Popovića osvećujući se za dva ubijena Vlahu. Pljačkali u Banima i Mrcinama. Crnogorci su u Prapatnom ranili Mrcinjanina Mata Grmoljeza i oteli mu kćer. Odgovor na pritužbe glasilo je kako dubrovački podanici duguju krv (*DA* 17, 2125, 240, 242, 248, 251, 258, 264). Trinaest godina kasnije, u listopadu 1711., Sladoje, sin ubijenog Nikole Šarova, skupljao je četru koja će pljačkom osvetiti pogibiju njegovog oca (*DA* 18, 181/5, 250).

⁵⁴ Koncem 1688., početkom 1689. Vuko Silin (Vodovada) i Ivan Rokolj (Gunjina) ubili su u blizini Bana hajduka Ivana Rohoja, Vlahu iz Zdoča uz uzvik: »Pasja vjero, nosi nam krv s očiju« (*DA* 17, 2052, 67). Nekoliko mjeseci prije toga, Miše Silin, Vukov brat, ubio je Damjana, pravoslavnog popa također iz Zdoča (*DA* 17, 2052, 80). Nema sumnje

godina (1689.-1698.), a započeli su ga mletački hajduci, odnosno panduri s Javora u listopadu 1689., kada su u Mrcinama pili, napili se i počeli pucati po selu. Odlazeći, napali su pastira na nekom pašnjaku i pokušali mu ukrasti stado. Potom, kad su već bili s druge strane granice, obratio im se Konavljanin Miho Puhojev, tovjernar plemića Vlaha Bosdari. Hajduci su, naime, bili dužni za neko, tko zna kad popijeno vino, a Bosdari je Puhojevu zaprijetio da po svaku cijenu mora naplatiti dug. Tovjernar se nije usuđivao prijeći granicu, a harambaša Draško mamio ga je da im priđe prisežući da mu neće naškoditi. Teška srca Miho im je ipak prišao i izložio problem. Istog trenutka harambaša je promijenio raspoloženje. Sudrugu Peru Kocuniću obratio se na »kozarskom« (romanskom jeziku) da ga Miho ne bi razumio i naložio mu da ubije Miha. Hajduci su odmah zapucali, Miho je pao ranjen. Čuvši pucnje Konavljani su odmah dotrčali. Uslijedilo je puškaranje u kojemu su poginuli hajduci Pero Kocunić, Vukalo Jovanić i Vučić Vukobratović. Ranjeni Miho Puhojev osobno je svjedočio o ovom događaju. Po svemu sudeći, u obračunu protiv Vlaha posebno se istaknuo dubrovački hajduk, Konavljanin Mato Pulić, kojemu su spomenuti nekoliko godina prije ubili ženu i djecu i potpuno ga opljačkali. Pulić se već godinama nalazio u hajducima Boška Lučića.⁵⁵ Odmah su uslijedile osvetničke pljačke po Dubi, Mrcinama i Stravči. U siječnju godine 1691. dubrovački pregovarač sastao se s mletačkim nadintendantom u Novom Burovićem u Prijevoru i pokušavao ugovoriti prekid konavosko-hajdučkog rata.⁵⁶ Tek koncem studenoga 1695, u razgovoru s Burovićem, dubrovački pregovarač Pasko Primi riješio je pitanje dugovanja krvi za spomenuta tri hajduka.⁵⁷

U kolovozu 1696., dakle godinu dana nakon što je riješeno pitanje trojice hajduke poginulih 1689., javlja se harambaša Draško Čunić kao predstavnik skupine kojoj su poginuli hajduci pripadali i traži od Dubrovčana da mu predaju njihovu odjeću, oružje i novac. Poslije višekratnih propalih pregovora pitanje je riješeno početkom lipnja 1698., kada su Dubrovčani hajducima isplatili 40 dukata kao protuvrijednost za odjeću poginulih hajduka i predali im njihove tri puške i dva mača.⁵⁸ U međuvremenu, od listopada do prosinca 1696., zubački hajduci pod vodstvom harambaše Kuzmana Kneževića pljačkali su i oteli dvoje djece, Milkovićevo sina kojeg su ubili i Jančićevu kćer, koju su prodali Crnogorcima. Kao uvjet za prekid neprijateljstava tražili su 60 dukata

da se radilo o krvnoj osveti Silina usmjerenoj prema Vlasima iz Zdoca, a nije poznato čiju su krv željeli osvetiti. U ožujku 1691. Vlasi, sudrugovi ubijenog Ivana Rohojeva, dočekali su na Debelom brijegu i ubili Miša Silina, Vukovog brata, a Ivana Rokolja su ranili (*DA* 17, 2132, 171). Hajduke izvršena osveta nije zadovoljila, pa su u siječnju 1694. izvršili napad na kuću Silina u Vodovadi. Zaklali su braću Vuka, Ivana i Vlaha, njihova oca Pera te njegova trogodišnjeg nećaka. Potom su sve opljačkali i zapalili im kuću. Zatim su u Pavljem Brdu isjekli Ivana Rokolja, opljačkali mu kuću i zapalili je (J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, 2: 322). Nadalje, u kolovozu 1692. godine hajduci su iz nepoznatih razloga ubili dubrovačkog podanika Trojana Bjeloglava. Četiri mjeseca kasnije osvetili su ga njegovi sunarodnjaci, po svoj prilici Frano Vojvodić, Jozo i Mato Dajković, ubojstvom hajduka Nikole Vukosavića. Hajduci su namjeravali uzvratiti krvnom osvetom. Nije poznato jesu li je i ostvarili (S. M., »Saslušanje jednog hajdučkog harambaše.« *Istorijski zapisi* 1 (1953): 256-259).

⁵⁵ *DA* 17, 2052, 93 (podaci o Puliću kao hajduku Boža Lučića iz Perasta, iz istrage protiv uhapšenih hajduka dubrovačkih podanika Jakova Nikolina Uhođića i Ilje Pavlova Čunjića, 30.4.1687.). *DA* 17, 2125, 112 (podaci o umorstvu Pulićeve obitelji, iz uputstva dubrovačkom pregovaraču s hajducima, 27.11.1696.). *DA* 17, 16, 1682. *DA* 17, 2052, 18 (istrage povodom sukoba Mrcinjana s pandurima s Javora, listopad, 1689.).

⁵⁶ *DA* 17, 2053, 5 (u studenome 1689. hajduci pod vodstvom Kuzmana Kneževića i Draška Palikučića ukrali su oko 390 grla stoke, nešto odjeće i oruđa Dubljanima, Mrcinjanima i Stravčanima, istraga provedena 17.12.1690.). *DA* 17, 2132, 49 (hajduci ukrali 11 brava, pismo konavoskog kneza, 9.9.1690.), 82, 83, 104 (vijesti o pregovorima s Burovićem u vezi pobijenih hajduka, 16, 23. i 25. siječnja 1691.).

⁵⁷ *DA* 17, 2125, 81 (Pasko Primi o sastanku s Burovićem u Pičetama, Gruda, 16.11.1695.), 112 (uputstvo neimenovanom dubrovačkom poslaniku, 27.8.1696. Vjerojatno se radi o Peru Baletinu, zaduženom za pregovore s hajducima oko robe i oružja pobijene trojice. U ovom uputstvu Dubrovčani napominju kako se dugovanje za krv spomenutih riješilo u pregovorima s Burovićem 1695.).

⁵⁸ *DA* 17, 2125, 238 (potvrda zubačkog kneza Dragutina Đurovića da je od Dubrovčana primio novac i oružje, Prapratno, 7.6.1698.).

protuvrijednosti za odjeću pobijenih sudrugova.⁵⁹ U prosincu 1696. pokrali su čak 500 grla sitne stoke i 8 volova iz Dube. Konavljanima koji su se išli žaliti u Novi Burović je vratio manje od pola, tvrdeći kako mu ostatak nije na raspolaganju. Pljačku je obrazložio osvetom dubrovačkim podanicima na koje se njegovi hajduci neprekidno žale.⁶⁰

Ustanova osvete primijenjena na dubrovačkim podanicima nerijetko je prelazila uobičajene okvire, služeći kao izlika za bespoštodne pljačke, umorstva ili otmice. Osvetnički nagon takve vrste nikad se nije gasio, osvjetnik se osvećivao u više navrata, kad god mu se pružila prilika i desecima godina kasnije pljačkao je pozivajući se na davno nedjelo koje ga je potaknulo na osvetu. Oni koji nisu imali nikakvih rodbinskih, pa čak ni sunarodnjačkih veza s ubijenima ili oštećenima nemilice su pljačkali i ubijali pod izgovorom osvete.

U svim osvetničkim pohodima Vlaha (1689.-1699.) za deset pobijenih sudrugova pobijeno je ukupno trinaest dubrovačkih podanika, oteto ih je šestoro, jedan je odmah ubijen a sudbina ostalih je nepoznata. Pokradeno je oko 1400 grla stoke, ne računajući mnoge pljačke o kojima nema brojanih podataka.

Zaključak

Tijekom ratova koji su se vodili u neposrednoj blizini Dubrovačke Republike, dubrovački podanici, posebno oni nastanjeni na granici, živjeli su u nepodnošljivim okolnostima. Tuda, kao i ostalim dijelovima Republike, gotovo su neometano prolazile i zadržavale se hajdučke čete. Neke od njih samo bi prošle, no većina je upadala u dubrovačka sela, otimala ljude i pljačkala sve do čega se moglo doći. Dubrovački seljaci s granice u takvim okolnostima nisu mogli nabavljati neophodne životne namirnice trgujući sa susjedima, nisu mogli koristiti hercegovačke njive i pašnjake, što je bio dio životne kolotečine na dubrovačko-osmanskoj granici u mirnodopskim vremenima. Tek kad su Mlečani osvojili zaleđe Republike, dubrovačkim se seljacima pružila prilika da nastave koristiti hercegovačko tlo, no uz čitav niz otežavajućih okolnosti: dubrovačka vlada nije blagonaklono gledala na suradnju s Mlečanima, odlazak u Hercegovinu bio je vrlo riskantan u ratnim vremenima, dubrovački su podanici bili prisiljeni surađivati s hajdučkim harambašama koji su ih pljačkali i ubijali, a kojima su Mlečani zbog zasluga dodijelili novoosvojenu zemlju.

Strahote i bezvlađe Morejskog rata, koji je započeo dok su se još morale osjećati posljedice dugotrajnog Kandijskog rata (1645.-1669.) a i velikog potresa (1667.), zahvatile su u potpunosti pogranični pojas Dubrovačke Republike u kojemu je vladalo posvemašnje siromaštvo, glad i kuga. Vlada Republike vješto se političkim sredstvima borila za opstanak i interese svoje države u cjelini ali, kao vlada vojno nemoćne države, jednostavno nije bila u stanju djelotvorno zaštititi stanovništvo. To je pridonijelo većem angažiranju dubrovačkih podanika, pogotovo onih uz granicu, na ratnom poprištu. Vlada ih je pokušavala obuzdati različitim odredbama, braneći im suradnju s hajducima i s nehajducima, osim uz njena uputstva i kontrolu. No, ako je neutralnost dubrovačke

⁵⁹ DA 17, 2125, 111 (hajduci iz Zubaca pod vodstvom Kuzmana Kneževića ukrali 4 para volova u Prapratnom Mrcinjanima Radu i Đuru Kovačeviću, žalba spomenutih 17.10.1696.), 112 (uputstvo Peru Baletinu, dubrovačkom pregovaraču s hajducima, Ivan Rojović iz Grahova ukrao je još jedan par volova, hajduci Kuzmana Kneževića ukrali su 80 brava, oteli pastire, Miljkovića sina i Jančićevu kćer, 27.11.1696.), 119 (Pero Baletin o pregovorima s hajducima, 12.12.1696.), 123 (isti o sudbini otete djece, 31.12.1696.).

⁶⁰ DA 17, 2125, 114 (izjava Đura Miladinovića i Ivana Vitkovića iz Dube o stoki koju su im pokrali Vlasi te o susretu s Burovićem, 5.12.1696.).

države bila jedva održiva na političkom planu, u praksi je pogotovo bila nemoguća. U pograničnom pojasu Dubrovačke Republike zavladao su zakoni potpuno jednaki onima koji su vladali u ratom zahvaćenoj Hercegovini. Stanovništvo se raslojilo na hajduke i njihove žrtve. Dubrovački su se hajduci odmetnuli od vlasti zbog duboke bijede, bježeći od ruke pravde, ili zato da bi iskoristili priliku. U družini s hercegovačkima napadali su vlastite sunarodnjake. Dubrovački nehajduci progonili su hajduke, i svoje sunarodnjake i ostale, pružali su utočište Vlasima nehajducima koji su izbjegli s ratnog poprišta i sklanjali im imovinu.

I dok su dubrovačke nehajduke pljačkali hajduci, odlazak dubrovačkih podanika u hajduke poticao je hercegovačke Turke i pandure na pljačke po dubrovačkim selima s dobrim izgovorom. U svakom pogledu, anarhični poredak u Hercegovini zahvatio je pogranično dubrovačko područje poput zaraze.

Vesna Miović-Perić

DAILY LIFE IN DUBROVNIK'S FRONTIER VILLAGES DURING THE HAJDUK PERIOD (MOREAN WAR 1684-1699)

Summary

The subjects of the Dubrovnik Republic, especially those residing along the state border, experienced unbearable moments during the wars waged in their vicinity. Freely and without any restraint, bands of hajduks roamed the borderland and the Republic. Some wandered aimlessly, but the majority of these armed gangs attacked Ragusan villages, kidnapping people and taking everything they could. Such circumstances led to irregular food supply and the disturbance of trade relations with neighboring Herzegovina. It was only when the Venetians marched into the hinterland of the Republic that the farmers could make use of the Herzegovinian land, but under adverse conditions: cooperation with Venice was not looked upon favourably by the Ragusan government, and leaving domestic territory was considered a hazard. Ragusan subjects were forced to conspire with hajduk leaders who robbed and killed them and in return were granted newly occupied lands by the Venetians.

The terror and disorder of the Morean war followed shortly after the exhausting Candian war (1645-1669) and the great earthquake of 1667. The poverty-stricken frontier of the Dubrovnik Republic was suffering from famish and plaque. Although the Republic's government masterly struggled for the well-being and interests of its state, the absence of organized armed forces made it absolutely helpless and incapable of protecting its subjects. As a result, Ragusan subjects, particularly those along the borders, took part in military operations. By forcing various acts the authorities tried to keep them from collaborating with hajduks or the likes. The neutrality of the Ragusan state was difficult to attain either politically or in practice. The population along the border abided by the mob law of Herzegovina: the citizens polarized into hajduks and their victims. Deep poverty and growing crime outlawed Ragusans into hajduk gangs and, together with Herzegovinians, they attacked their fellow countrymen. The non-hajduk population pursued both Ragusan and Herzegovinian hajduks, offering shelter to non-hajduk Vlach deserters and safe-keeping their personal property.

And while the Republic's subjects were constantly being victimized by the hajduks, the very Ragusans' joining these gangs served as a perfect excuse for Herzegovinian Turks to continue with their plunder of Ragusan villages. The anarchy and violence that prevailed in Herzegovina spread throughout the borderland of the Republic like a disease.